

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

2010

ממדי העוני
והפערים החברתיים

דוח שנתי

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

2010

ממדי העוני והפערים החברתיים

דוח שנתי

מירי אנדבלד
נתנאלה ברקלי
דניאל גוטליב
אלכסנדר פרומן

פתח דבר

דוח ממדי העוני והפערים החברתיים מתפרסם השנה לאחר קיץ של הפגנות סוערות עם דרישה לצדק חברתי. ממה נובעת אותה דרישה לצדק חברתי, שהמפגינים הטיחו בהנהגה? בין היתר מהפגיעה המתמשכת ביכולת הצעירים לממן דיור הולם, להשתלט על הוצאות החינוך לילדיהם ומחוסר שביעות רצון עמוקה מתוצאות מדיניות המיסוי והקצבאות של תחילת העשור. אפילו הצמיחה הנאה שאפיינה את המשק בשש מתוך שבע השנים האחרונות לא הצליחה לשפר באופן מהותי את מצבם של העניים ושל הפלג התחתון של שכבת הביניים. ידוע כי צמיחה היא אמנם חיונית לשיפור המצב הכלכלי-החברתי, אך היא אינה תנאי מספיק לכך. כדי שצמיחה תחזק אוכלוסיות קשות יום, דרוש שינוי סידרי עדיפויות של ממש. לא מספיק לסמוך על קיצוצים בסעיף תקציבי זה או אחר לטובת תקציבים חברתיים, שכן מקור זה להסבת משאבים מוגבל. גם לתקציבים המקוצצים חשיבות רבה לרווחת הציבור. לכן הרתיעה של וועדת טרכטנברג להגדיל בצורה החלטית את תקבולי המס מגבילה את יכולתה של הממשלה להביא לשינוי אמיתי ברווחת הציבור. מערכת המס איבדה בשנים האחרונות מהפרוגרסיביות שלה ובסיס המס הלך וקטן עקב הטבות מס גדולות שמופנות לשכבות המבוססות ביותר. מדיניות זו מומשה באמצעות חוק עידוד השקעות ההון ודרך הטבות בשוק ההון ובקופות הגמל. על הממשלה לבטל לפחות חלק מההטבות הנ"ל כדי לספק משאבים לקידום הצדק החברתי אותו דורשים אזרחים רבים. גם מס עיזבון לעזבונות גדולים יכול לספק סכומים משמעותיים למהפך אמיתי במצב החברתי, לאחר שנים של הידרדרות בו.

חשוב להדגיש שמדיניות להגברת צדק חברתי שמפקירה את העניים ביותר, לא ראויה להיקרא בשם זה. אי אפשר לטעון לעשיית צדק אם החלשים ביותר נותרים מחוץ למעגל המדיניות. מדובר למשל במשפחות בהן שני בני הזוג לא עובדים. משפחות כאלה זקוקות להגדלת קצבאות מסיבית, שכן מאז 2003 (כאשר הקצבאות קוצצו באופן חד), ציבור זה ידע החרפה גדולה של מצוקה ועוני. כפי שמוצג בדוחות הביטוח הלאומי, רמת קצבאות הבטחת הכנסה הנוכחית מכסה בקושי מחצית מרמת החיים המינימלית ההולמת.

מאז החלה המחאה החברתית גורמים רבים הציעו הצעות רבות לשיפור המצב. יש לאמץ כלל רציונלי לבחירה בין ההצעות השונות: במסמך בנושא המחאה החברתית שחובר במינהל המחקר של הביטוח הלאומי¹, הצענו לבחור בהצעות שיעילותן בצמצום האי-שוויון היא הגדולה ביותר. מתוך רשימת תוכניות (שתורחב בקרוב) נמצאו בינתיים התכניות הבאות כיעילות במיוחד: החזרת הפרוגרסיביות למערכת מס הכנסה, חיזוק יחידת האכיפה של חוקי עבודה במשרד התמ"ת, החזרת אגרות החינוך ותשלומי ההורים למיניהם למימון באמצעות מערכת החינוך וחיזוק משמעותי של סבסוד שכר דירה לדיר.

השינויים המוצעים כאן דורשים משאבים רבים, נחישות ואומץ מצד קובעי המדיניות. אני משוכנע שלהשקעה זו תהיה תמורה חברתית משמעותית וכן תמורה כלכלית מתמשכת.

דניאל גוטליב

סמנכ"ל מחקר ותכנון

¹ www.btl.gov.il/Publications/more_publications/Pages/hizuk.aspx

תוכן העניינים

עמוד

4	תמצית הממצאים והמגמות
6	I ממדי העוני
6	1. קו העוני ורמת חיים
8	2. ממדי העוני ב-2010 והתפתחותם בשנים האחרונות
11	3. השפעת התמיכות והמיסים הישירים על ממדי העוני
16	4. המחאה החברתית של קיץ 2011
18	5. העוני לפי קבוצות אוכלוסייה ואזורים גיאוגרפיים
27	6. עוני מתמשך
30	7. ישראל בהשוואה בינלאומית
33	8. יעד העוני
35	II ממדי האי-שוויון
35	1. האי-שוויון ב-2010 ובשנים האחרונות
37	2. האי-שוויון לפי חמישונים
43	III גורמים לעוני ולאי-שוויון
	לוחות
6	לוח 1: ההכנסה החודשית למשק בית לפי סוג הכנסה (ש"ח), 2008-2010
7	לוח 2: קו העוני לפי גודל המשפחה, 2010
8	לוח 3: הכנסות משפחתיות כשיעור מקווי העוני, 2010
9	לוח 4: תחולת העוני (אחוזים ומספרים מוחלטים), 2009-2010
10	לוח 5: ממדי העוני לפי מדדים נבחרים, 1999-2010
13	לוח 6: תחולת העוני לפי הגדרות הכנסה שונות, ותרומת המיסוי הישיר ותשלומי ההעברה לסוגיהם להפחתת העוני, 2009 ו-2010
20	לוח 7: תחולת העוני של נפשות בחלוקה לפי מין (אחוזים), 1999-2010
21	לוח 8: תחולת העוני של משפחות לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים), 2009 ו-2010
22	לוח 9: חלקם של סוגי משפחות בכלל האוכלוסייה ובאוכלוסייה הענייה לפי מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים, 2009-2010
23	לוח 10: הערכת ממדי העוני בקבוצות אוכלוסייה שונות לפי מדדים נבחרים, 2009 ו-2010
25	לוח 11: תחולת העוני לפי מחוז ודת, 2009 – 2010
28	לוח 12: אומדן לעוני מתמשך – משקל המשפחות והנפשות בסך העניים שהוצאותיהן הכספיות לנפש תקנית מתחת לקו העוני (אחוזים) 2009 ו-2010
31	לוח 13: תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים בקבוצות אוכלוסייה נבחרות לפי הגדרת ה-OECD, 2009 ו-2010
32	לוח 14: השינויים הריאליים ביעד העוני ובהכנסות החמישון התחתון, 2002 – 2010
34	לוח 15: מדד גייני לאי שוויון בהתחלקות ההכנסות באוכלוסייה, 1999-2010
39	לוח 16: מקור וסוג הכנסה ותשלומי חובה לפי חמישונים*, 2010, והשינוי הריאלי לעומת 2009
40	לוח 17: חלקו של כל חמישון בסך ההכנסות ותשלומי חובה, 2009-2010

- 41 לוח 18 : הוצאות לפי חמישוניים, שיעורי שינוי ריאליים והתפלגות ההוצאות, 2010-2009
- 44 לוח 19 : התפלגות השכר של השכירים והשכירים העניים לפי רמת השכר, 2010
- 45 לוח 20 : התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך תעסוקה לפי ענפי תעסוקה, (אחוזים), 2009-2010
- 46 לוח 21 : השכר כאחוז מהשכר הממוצע והשינויים בו לפי ענפי תעסוקה (אחוזים), 2010-2009
- 47 לוח 22 : התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך תעסוקה לפי משלחי יד (אחוזים), 2010-2009
- 47 לוח 23 : שיעורי השכר והשינויים בו לפי משלחי יד (אחוזים), 2010-2009

תרשימים

- 10 תרשים 1 : תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים, 2010-1998
- 11 תרשים 2 : מדדי חומרת העוני עוני נבחרים, 2010-1999
- 14 תרשים 3 : משקל הקצבאות ותשלומי ההעברה לפי מקורם בצמצום תחולת העוני של משפחות
- 15 תרשים 4 : שיעור הירידה בתחולת העוני של משפחות מקבלות קצבה לאחר תשלום הקצבה
- 15 תרשים 4א : שיעור הירידה בתחולת העוני של משפחות בקרב מקבלי הקצבה על כל 100 שו של קצבה
- 17 תרשים 5א : שיעור בעלי דירות בקרב משקי בית לפי חמישוני הכנסות עד גיל 34
- 17 תרשים 5ב : חלקם של הצעירים (עד 35) בכל עשירון, 2009 לעומת 1999
- 26 תרשים 6 : שכיחות העניים לפי קבוצות אוכלוסייה בהשוואה לשכיחות הקבוצות בכלל האוכלוסייה
- 30 תרשים 7א : שיעורי עוני לקווי עוני שונים (50,40 ו-60 מחציון ההכנסה), מדינות OECD וישראל, סוף שנות האלפיים (ישראל 2010)
- 30 תרשים 7ב : מדד גייני לאי השוויון בהכנסה הפנויה לנפש תקנית, מדינות OECD וישראל, סוף שנות האלפיים (ישראל 2010)
- 35 תרשים 8 : תחולת העוני נפשות ומדדי אי שוויון נבחרים, 1999-2010
- 36 תרשים 9 : השינוי הריאלי בהכנסה הפנויה לנפש תקנית לפי חמישוניים (אחוזים)
- 43 תרשים 10 : שיעור המועסקים ושיעור העוני בקרב נפשות, כלל האוכלוסייה, 1999 – 2010
- 43 תרשים 10א : שיעור המועסקים ושיעור העוני בקרב נפשות, יהודים ללא חרדים, 1999 – 2010
- 43 תרשים 10ב : שיעור המועסקים ושיעור העוני בקרב נפשות, ערבים ויהודים-חרדים, 1999 - 2010

IV נספחים

- 51 נספח 1א : תחולת העוני 1998-2010 כולל מזרח ירושלים
- 51 נספח 1ב : תחולת העוני 1999-2010 לא כולל מזרח ירושלים
- 52 נספח 2 : מספר המשפחות ונפשות העניות לאחר תשלומי העברה ומיסים, 2010 – 2009
- 53 נספח 3 : תחולת העוני של נפשות לפי קבוצות אוכלוסייה, אחוזים, 2010 ו-2009
- 54 נספח 4 : יחס פער ההכנסות בקרב משפחות לפי סוגי משפחה, 2010 - 2009 (אחוזים)
- 55 נספח 5 : השפעת תשלומי ההעברה והמיסים הישירים על האי-שוויון בהתחלקות ההכנסות בכלל האוכלוסייה, 2010-2009
- 56-57 נספח 6 : נתונים כספיים לפי חמישוניים לפי סולם השקילות של ה-OECD
- 58 נספח 7 : תחולת עוני לפי קו עוני של 40% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2010 ו-2009
- 59 נספח 8 : תחולת עוני לפי קו עוני של 60% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2010 ו-2009
- 60 נספח 9 : תחולת העוני נפשות לפי הכנסה כלכלית והכנסה נטו והשפעת תשלומי העברה ומיסים ישירים, לפי גישת ה-OECD (חצי חציון)
- 61 נספח 10 : מובהקות סטטיסטית של שינויים במדדי עוני נבחרים בקבוצות אוכלוסייה

תמצית הממצאים

- בשנת 2010 ישראל נמשכה היציאה מהמיתון שפקד את המשק וחלה התאוששות מהירה בתעסוקה. **רמת החיים עלתה** במונחים של ההכנסה הכספית החציונית הפנויה לנפש תקנית בשיעור ריאלי של 3.6% וכך גם קו העוני הנגזר ממנה. גם במונחים של אינדיקטור חלופי לרמת החיים, ההכנסה הממוצעת לנפש תקנית, עלתה רמת החיים לעומת רמתה ב- 2009 - בשיעור של 3.1%.
- תחולת העוני של **משפחות ירדה** ב-2010 מ-20.5% ב-2009 ל-19.8% ב-2010. גם תחולת העוני הנמדדת לפי ההכנסה הכלכלית, זו שמקורה בעיקר בשוק העבודה, ירדה מ-33.2% ל-32.6% בין שתי השנים.
- בין 2009 ל-2010 שיעור **הנפשות והילדים החיים** במשפחות עניות **ירד**, מ-25.0% ל-24.4% ומ-36.3% ל-35.3% בהתאמה. בכך שבה תחולת העוני של ילדים לרמה ששררה ב-2005.
- ב-2010 היו בישראל 433,300 משפחות עניות, שבהן חיו 1,773,400 נפשות, מהן 837,300 ילדים.
- הירידה בתחולת העוני מסמנת התייצבות ברמה גבוהה **וחזרה לשיעורים ששררו ב-2007-2008** (19.9%) **לאחר עליה זמנית שהיתה ב-2009** בעקבות המיתון ששרר בה. הירידה בתחולת העוני נובעת בעיקרה **מהרחבת התעסוקה**. תחולת העוני הנמדדת לפי ההכנסה הכלכלית ירדה מ-33.2% ל-32.6% בקרב משפחות בין שתי השנים הנסקרות.
- תרומת תשלומי ההעברה לצמצום העוני של משפחות **עלתה** מ-38.4% ב-2009 ל-39.2% ב-2010.
- במדדים לעומק העוני וחומרתו נרשמה יציבות יחסית: מדד עומק העוני עלה מ-35.5% ל-35.9% וממדד חומרת העוני ירד מ-0.047 ל-0.046 בין 2009 ל-2010.
- ב-2010 **ירדו מדדי ג'יני לאי השוויון** בהכנסה הכלכלית (ב-1.0%) ובהכנסה הפנויה (ב-1.3%). מאז 1999 ירד המדד לפי ההכנסה הכלכלית ב-2.4%, ואולם המדד לפי ההכנסה הפנויה עלה בתקופה זו בשיעור מצטבר של 6.9%.
- מגמת **הירידה** שמאפיינת את 2010 מבחינת ממדי העוני הכלליים, משתקפת גם **בנתוני העוני ארוך הטווח**: בין 2009 ל-2010 ירד שיעור המשפחות העניות באופן מתמשך, דהיינו משפחות עניות שהוצאותיהן הכספיות נמוכות מקו העוני, מ-59% ל-57% ושיעור הנפשות של משפחות אלה ירד אף הוא מ-64% ל-59%.

- מדד תחולת העוני של נפשות, המחושב בגישת ה-OECD והמשמש לצורך **השוואה בינלאומית** בין ישראל ליתר המדינות, **נותר כמעט ללא שינוי** בין 2009 ל-2010; הוא עלה מ-20.9% ל-21%. גם לפי נתוני 2010 ישראל עומדת בראש הרשימה בהשוואה למדינות ה-OECD באמצע שנות האלפיים.

- בחינת השינויים בקבוצות אוכלוסייה שונות מעלה כי:

- נמשכה מגמת **השיפור אצל הקשישים**: תחולת העוני שלהם ירדה מ-22.6% ב-2008 ל-20.1% ב-2009 ול-19.6% ב-2010, וזאת כתוצאה עיקרית של העלייה בקצבאות הזיקנה והשאירים. במקביל עלתה תרומת תשלומי ההעברה לצמצום העוני במשפחות הקשישים מ-59.4% ב-2008 ל-63.1% ב-2009 ול-64.3% ב-2010. עם זאת המדדים לעומק העוני וחומרתו מצביעים על החרפה במצבם, בממוצע, של מי שנותרו עניים.

- ב-2010 חל **שיפור** חלקי במצבן של **המשפחות חד-הוריות**. תחולת העוני של משפחות אלה שזינקה ב-2009 בעקבות המיתון ב-3.5 נקודות אחוז, ירדה בכ-2 נקודות אחוז ב-2010 והגיעה ל-30.5%.

- ב-2010 נצפתה **יציבות ברמה גבוהה מאוד** של תחולת העוני של **המשפחות הערביות** אשר מעל למחציתן עניות (53.2% ב-2010). מדדי עומק העוני וחומרתו ירדו במעט.

- תחולת העוני של **המשפחות הגדולות** – 4 ילדים ויותר – **ירדה** מ-59.9% ל-57.2% כנראה לאור ההתאוששות בשוק העבודה והעלייה בקצבאות הילדים. עם זאת רמה זו גבוהה מאוד – הן בהשוואה לעבר בישראל והן בהשוואה בינלאומית.

- נמשכת המגמה של גידול ניכר בחלקן של **המשפחות העובדות** בכלל האוכלוסייה הענייה. חלקם בה הוסיף ועלה מ-49.0% ב-2009 ל-50.6% ב-2010 וגם המדדים לעומק העוני וחומרתו עלו ב-2010. תחולת העוני של המשפחות העובדות עומדת על 13.2%.

- ב-2010 ירד **חלקן של המשפחות בגיל העבודה שאינן עובדות** בכלל האוכלוסייה, עם זאת תחולת העוני בקרב משפחות אלה הוסיפה ועלתה גם ב-2010, מ-68.9% ב-2009 ל-70.1% ב-2010. משנת 1999, טיפסה תחולת העוני הגבוהה ממילא של משפחות אלה משיעור של 64.5% לשיעור של כ-70%.

- בין 2009 ל-2010 ירדה תחולת העוני של **גברים** מ-18.8% ל-18.2% ותחולת העוני של **נשים** נותרה ללא שינוי. תחולת העוני הנמדדת לפי ההכנסה הכלכלית, הגבוהה יותר אצל נשים מאשר אצל גברים, ירדה במעט אצל הנשים ובמידה רבה יותר אצל הגברים ב-2010.

- **בקבוצת הגיל הצעירה ביותר**, שבה ראש משק הבית עד גיל 30, חלה הרעה במצב העוני, וזאת בהמשך להרעה שהיתה ב-2009: תחולת העוני של משפחות עלתה מ-26.1% ל-26.8% והשלימה במהלך שנתיים הרעה מצטברת של 2.4 נקודות אחוז. חומרת העוני ועומק העוני עלו אף הם בקרב קבוצה זו.

I. ממדי העוני

1. קו העוני ורמת החיים

בשנת 2010 ישראל נמשכה היציאה מהמיתון שפקד את המשק החל בשלהי 2008 ובמשך חלק מ-2009. הנתונים המקרו-כלכליים מצביעים על התאוששות ניכרת בשוק העבודה באותה תקופה: התעסוקה עלתה ב-3.7% והשכר הריאלי עלה בשיעור מתון של כאחוז אחד. שיעור האבטלה ירד מ-7.5% ב-2009 ל-6.7% ב-2010. ממצאי סקר הכנסות הנערך על ידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (להלן: הסקר)² מורים על עליה של 5% בשיעור השכירים ו-10% בשיעור העצמאים לעומת 2009, ועלייה בת כ-4% ריאלית בהכנסה מעבודה, המושפעת בעיקר מעלייה חדה בהכנסה מעבודה עצמאית. ההכנסה מתמיכות עלתה אף היא אם כי בשיעור מתון יותר (של 1.5%). תשלומי החובה עלו בכ-4%. מגמות אלה פעלו במשולב להעלאת ההכנסה הפנויה של המשפחות בישראל, וב-2010 רמת החיים עלתה, במונחים של ההכנסה הכספית החציונית הפנויה לנפש תקנית³ בשיעור ריאלי של 3.6% וכך גם קו העוני הנגזר ממנה (לוח 1). גם במונחים של אינדיקטור חלופי לרמת החיים, ההכנסה הממוצעת לנפש תקנית, עלתה רמת החיים לעומת רמתה ב-2009 - בשיעור של 3.1%.

לוח 1: ההכנסה החודשית למשק בית לפי סוג הכנסה (ש"ח), 2010-2008

השינוי הריאלי בין 2010 ל-2009 (אחוזים)	2010	2009	2008	סוג ההכנסה
ממוצעים				
3.6	12,527	11,776	11,680	כלכלית למשפחה
3.7	4,719	4,431	4,416	כלכלית לנפש תקנית
3.1	14,397	13,599	13,346	ברוטו למשפחה
3.3	5,559	5,241	5,159	ברוטו לנפש תקנית
2.9	12,024	11,377	10,973	נטו למשפחה
3.1	4,665	4,404	4,261	נטו לנפש תקנית
לפי חציון				
3.6	3,861	3,629	3,483	חציון הכנסה נטו לנפש תקנית
3.6	1,931	1,815	1,742	קו העוני לנפש תקנית

² בכל מקרה שבו נאמר "הסקר", הכוונה היא לסקר הכנסות של הלמ"ס, ובמקרים המעטים שבהם מבוססים העיבודים על סקר הוצאות הדבר מצוין במפורש. הדוח כולו מבוסס על עיבודי מינהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי לסקרי הכנסות והוצאות משקי בית, הנערכים שניהם בידי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. לצורך מניעת סירבול הדבר לא מצוין במפורש מתחת לכל אחד מהלוחות והתרשימים הרבים בדוח.

³ מספר הנפשות התקניות במשפחה נמוך ממספרן בפועל. הפער מתחשב בחסכון שנגרם למשפחה גדולה בהוצאות מסוימות, בהשוואה למשפחות קטנות יותר, שכן חלק ניכר מההוצאות גדל לאט יותר ביחס לגודל המשפחה. כך למשל לגבי הוצאות האנרגיה ושכר הדירה.

ההכנסה הכלכלית הממוצעת, זו שמקורה בשוק העבודה ובהכנסה מהון, עלתה בשיעור דומה, של 3.6% בממוצע למשפחה (רי לוח 1). עליה זו משקפת עליה בהכנסות מעבודה (4%) שמקורה בעליה חדה בהכנסות מעבודה עצמאית (כ-19%), תוצאה אפשרית של יציאת המשק מהמיתון ששרר בשנה שקדמה לשנת הדוח. עליה זו התמתנה על ידי ירידה בהכנסות מפנסיה בכאחוז אחד. ההכנסה ברוטו למשפחה, הכוללת גם את תשלומי ההעברה, עלתה בשיעור נמוך יותר, של 3.1%, מאחר שרכיב התמיכות הכספיות עלה בשיעור ריאלי מתון יחסית של 1.5%.

ההכנסה הפנויה (בממוצע למשפחה) עלתה בשיעור נמוך מזה של ההכנסה הכלכלית – ב-2.9%. זאת מאחר שתשלומי החובה (מס הכנסה וביטוחי חובה) עלו מהר יותר. תמונת מצב זו מבטאת כאמור בעיקר את העלייה בשיעור התעסוקה לאור היציאה מהמיתון.

קווי העוני למשפחות בגדלים שונים מוצגים בלוח 2. לוח 3 מציג את ההכנסה המינימלית ואת ההכנסה הממוצעת בתוספת קצבת הילדים האוניברסלית⁴ כשיעור מקו העוני הרלוונטי. קו העוני לנפש תקנית⁵ ב-2010 עומד על כ-1,930 ₪. עבור אדם שחי לבד קו העוני גבוה יותר בשל קיום עלויות גבוהות יותר – כ-2,413 ש"ח. למשפחה בת שתי נפשות קו העוני שווה לפעמיים קו העוני לנפש תקנית - 3,861 ₪. קו העוני למשפחות גדולות יותר הוא מכפלה של קו העוני לנפש תקנית במספר הנפשות התקניות לכל גודל משפחה. כך שלמשל לגבי משפחה בת 5 נפשות הוא מגיע ל-7,240 ₪ לחודש.

לוח 2: קו העוני לפי גודל המשפחה, 2010

מספר הנפשות במשפחה	מספר נפשות תקניות	ש"ח לחודש	תוספת שולית בש"ח
1	1.25	2,413	-
2	2.00	3,861	1,448
3	2.65	5,116	1,255
4	3.20	6,178	1,062
5	3.75	7,240	1,062
6	4.25	8,205	965
7	4.75	9,170	965
8	5.20	10,039	869
9	5.60	10,811	772

⁴ ההכנסה הפנויה המינימאלית והממוצעת מעבודה וקצבאות אוניברסליות מחושבת כסכום של שכר המינימום או השכר הממוצע ועוד קצבאות הילדים בהתאמה, בניכוי תשלומי חובה.

⁵ נפש תקנית מוגדרת לפי סולם השקילות הישראלי הרשמי.

לוח 3 מראה באיזו מידה שכר המינימום או השכר הממוצע בתוספת קצבת הילדים האוניברסלית מחלצים מעוני משפחה שבה יש פרנסה ממשרה אחת (עמודה ראשונה), משרה וחצי (עמודה שנייה), שתי משרות (עמודה שלישית) או לחילופין משרה מלאה בשכר ממוצע (עמודה אחרונה). יחס גדול מ-100% מצביע על כך שההכנסה מעבודה ומגמלאות אוניברסליות מספיקה כדי לחלץ את המשפחה מעוני.⁶ הלוח מראה כי אם חד-הורית עם שני ילדים או יותר תצטרך למצוא משאבים נוספים בסדר גודל של לפחות חמישית מהכנסתה כדי להיחלץ מעוני. זוגות עם ילדים שניים עד חמישה ילדים (וכמובן גם עם מספר ילדים גדול יותר) לא יחלצו מעוני גם אם שני ההורים עובדים (במשרה מלאה ומשרה חלקית) בשכר מינימום. במשפחה עם 4 ילדים, אם שני בני הזוג עובדים במשרה מלאה בשכר מינימום המשפחה תצליח להיחלץ מעוני בתוספת קצבאות הילדים, ואולם הפחתה זעירה בהיקף העבודה של אחד מבני הזוג תספיק כדי להוריד את המשפחה אל מתחת לקו העוני.

לוח 3: הכנסות משפחתיות כשיעור מקווי העוני, 2010

הרכב משק הבית	ההכנסה הפנויה המינימלית* למשרה אחת כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה המינימלית* למשרה אחת וחצי כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה המינימלית* לשתי משרות כאחוז מקו העוני	ההכנסה הפנויה הממוצעת* למשרה אחת כאחוז מקו העוני	פעמיים ההכנסה פנויה הממוצעת* כאחוז מקו העוני
יחיד	154	-	-	318	-
יחיד עם ילד	100	-	-	208	-
יחיד עם 2 ילדים	79	-	-	165	-
יחיד עם 3 ילדים	70	-	-	142	-
זוג	96	144	192	199	400
זוג עם ילד	76	112	148	153	309
זוג עם 2 ילדים	66	96	126	130	262
זוג עם 3 ילדים	59	85	111	114	227
זוג עם 4 ילדים	55	78	101	104	203
זוג עם 5 ילדים	51	72	92	94	184

* מחושבת כסכום של שכר מינימום או שכר ממוצע בתוספת גודל קצבת ילדים בניכוי תשלומי חובה.

2. ממדי העוני ב-2010 והתפתחותם בשנים האחרונות

תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים ירדה ב-2010. בשנה זו היו בישראל **433,300** משפחות עניות, שבהן חיו **1,773,400** נפשות, מהן **837,300** ילדים.

תחולת העוני של משפחות עמדה ב-2010 על 19.8% לעומת 20.5% ב-2009 (לוח 3). ירידה זו בתחולת העוני מסמנת התייצבות ברמה גבוהה וחזרה לשיעורים ששררו ב-2007-2008 (19.9%) לאחר עליה

⁶ לצורך נוחיות ההצגה מוצג יחס זה החל מהשנה כיחס הפוך ליחס בפרסום של אשתקד.

זמנית שהיתה ב-2009 בעקבות המיתון ששרר בה. בין השנים 2009 ו-2010 ירד שיעור הנפשות והילדים החיים במשפחות עניות מ-25.0% ל-24.4% ומ-36.3% ל-35.3% בהתאמה⁷. בכך שבה תחולת העוני של ילדים לרמה שבה היתה בשנת 2005 – רמה גבוהה בהסתכלות ארוכת טווח (ר' תרשים 1).

לוח 4: תחולת העוני (אחוזים ומספרים מוחלטים), 2010-2009

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים	
2010			
39.2	19.8	32.6	משפחות
25.6	24.4	32.8	נפשות
12.6	35.3	40.4	ילדים
2009			
38.4	20.5	33.2	משפחות
26.2	25.0	33.9	נפשות
13.4	36.3	41.9	ילדים

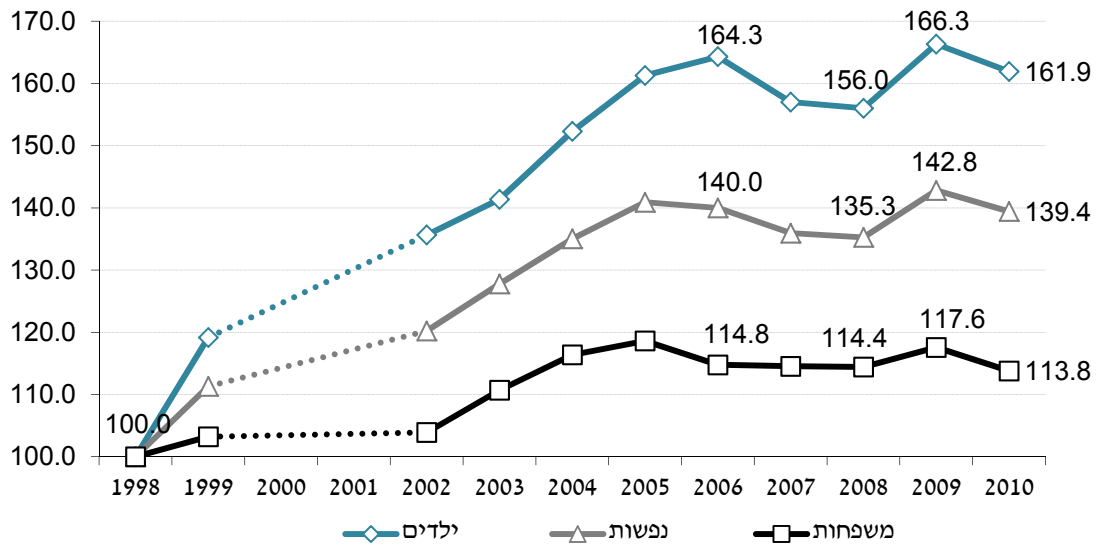
מספר שחולץ מהעוני לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים	
2010			
279,000	433,300	712,300	משפחות
610,400	1,773,400	2,383,800	נפשות
121,200	837,300	958,500	ילדים
2009			
271,000	435,100	706,100	משפחות
630,600	1,774,800	2,405,400	נפשות
132,000	850,300	982,300	ילדים

תרשים 1 מראה את התפתחות תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים בשנים 1998 עד 2010, כאשר שנת 1998 שימשה כבסיס⁸. שיעור הירידה בתחולת העוני של משפחות היה גבוה ועוצמתו דומה לזו שבין 2005 ו-2006 – 3.3%, לעומת ירידה מתונה יותר בתחולת העוני של נפשות וילדים.

⁷ השינויים בממדי העוני השנה בדרך כלל אינם מובהקים סטטיסטית (בר"מ של 5%) – ראו נספח 10 הנותן מידע מפורט בדבר המובהקות של השינויים בממדי העוני לכל קבוצות האוכלוסייה הנכללות בדוח.

⁸ תחולת העוני בתקופה 1998 עד 2010 מדווחות בנספח 1. בעבר שנת 1997 שימשה כשנת בסיס, מאחר שזוהי השנה הראשונה לסקר המאוחד של הכנסות והוצאות. עם זאת גילינו בבדיקות שונות שאיכות נתונינו נפלה מזו של השנים המאוחרות יותר. הקיום המקוקים בתרשים נובעים מכך שלא נאספו נתונים במזרח ירושלים בשנים 2000 ו-2001.

תרשים 1: תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים, 1998-2010 (100.0 = 1998)

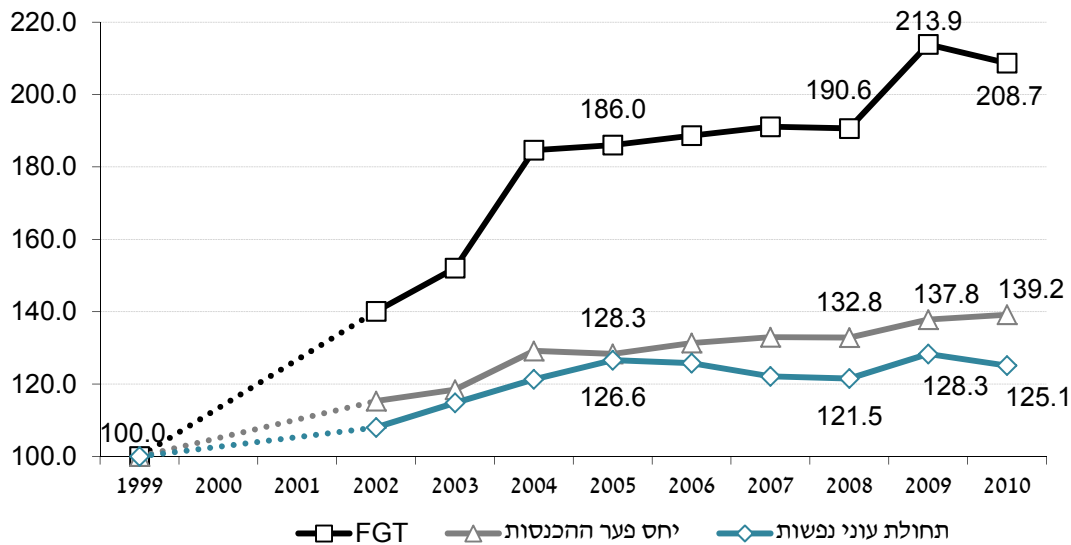
לוח 5 להלן מרכז את ממצאי העוני בקרב משפחות, נפשות וילדים בכלל האוכלוסייה לפי מדדים נבחרים, בשנים 1999 ו-2002 עד 2010, ותרשים 2 לאחריו מציג את ממדי העוני לפי מדדים נבחרים.

לוח 5: ממדי העוני לפי מדדים נבחרים, 1999-2010

המדד	1999	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
תחולת העוני של משפחות	18.0%	18.1%	19.3%	20.3%	20.6%	20.0%	19.9%	19.9%	20.5%	19.8%
תחולת העוני של נפשות	19.5%	21.0%	22.4%	23.6%	24.7%	24.5%	23.8%	23.7%	25.0%	24.4%
תחולת העוני של ילדים	26.0%	29.6%	30.8%	33.2%	35.2%	35.8%	34.2%	34.0%	36.3%	35.3%
יחס פער ההכנסות	25.8%	29.7%	30.5%	33.3%	33.1%	33.8%	34.3%	34.2%	35.5%	35.9%
עומק העוני בש"ח*	נח 410	נח 471	נח 487	נח 546	נח 562	נח 601	נח 636	נח 632	נח 662	נח 692
מדד FGT לחומרת העוני	0.022	0.031	0.033	0.040	0.041	0.041	0.042	0.042	0.047	0.046
מדד ג'יני בקרב העניים	0.153	0.184	0.186	0.205	0.195	0.195	0.205	0.205	0.213	0.211
מדד SEN	0.072	0.090	0.097	0.111	0.114	0.115	0.114	0.113	0.123	0.120

מרחק בין קו העוני והכנסה ממוצעת של עניים לנפש תקנית במחירי 2010.

תרשים 2: מדדי חומרת העוני עוני נבחרים, 2010-1999 (100.0 = 1999)

בשונה מהירידות שנצפו בתחולות העוני, ב-2010 המשפחות העניות נעשו בממוצע עניות יותר: יחס פער ההכנסות המבטא את עומק העוני של המשפחות (דהיינו את המרחק הממוצע של הכנסת העניים מקו העוני), עלה מ-35.5% ב-2009 ל-35.9% ב-2010. מדד FGT, המשקף את חומרת העוני ומשלב את השפעת תחולת העוני עם עומק העוני תוך מתן משקל גבוה יותר לעניים יותר, ירד ב-2.4% בהשוואה ל-2009, ובדומה לכך גם מדד SEN שהוא מדד חלופי של חומרת העוני (ר' נספח 10). עם זאת, כפי שניתן לראות בתרשים 2, למרות הירידה בחומרת העוני, רמתה עדיין גבוהה בהשוואה לתחילת שנות האלפיים.

3. השפעת התמיכות והמיסים הישירים על ממדי העוני

העצמאות הכלכלית של העניים באה לידי ביטוי במדידת העוני לפי ההכנסה הכלכלית - שיעור העניים לפני התערבות ממשלתית ישירה באמצעות מיסוי וקצבאות⁹. לוח 3 מראה כי במדידה לפי ההכנסה הכלכלית תחולת העוני ירדה במעט: ב-2010 תחולת העוני של משפחות לפי הכנסה כלכלית עמדה על 32.6% לעומת 33.2% ב-2009 וחזרה לרמתה בשנים 2006-2008. במקביל לכך ירדו גם תחולות העוני של נפשות וילדים בין 2009 ו-2010 לפי אותה הגדרה. ירידות אלה אמנם אינן מובהקות סטטיסטית אך הן מרמזות שהשיפור בממדי העוני לא נבע ממדיניות ישירה למאבק בעוני אלא מעצם היציאה מהמיתון. זו נבעה בעיקר מההתאוששות בכלכלה העולמית וכמובן נתמכה במדיניות הכלכלית הכללית של הממשלה.

⁹ הצגת הפער בתחולות העוני הכלכלי עם התחולות לאחר התערבות מחייבת זהירות בנייתו שכן השפעת המדיניות מוטה לפי הסתכלות זו כלפי מעלה: סביר להניח שאלמלא קיומה של מערכת תמיכות כספיות, הפרט היה נאלץ להתאמץ יותר להשיג הכנסות כלכליות ולכן תחולת העוני הכלכלי היה כנראה נמוך מזו שבפועל אם כי במקרה כזה זו היתה גם תחולת העוני האמיתית והיא הייתה גבוהה בהרבה מתחולת העוני של היום (לאחר מדיניות).

ב-2010 עמד שיעור המשפחות הנחלצות מעוני בעקבות תשלומי העברה ומיסים ישירים על 39.2%, לאחר מגמה של ירידה בתרומת אמצעים אלו להפחתת העוני בשנים האחרונות והתייצבות ברמה של 38.4% ב-2009. אולם בניתוח לפי נפשות וילדים מסתמנת ירידה בתרומתם לצמצום העוני: ב-2010 חילצו תשלומי ההעברה והמיסים הישירים מעוני 25.6% מהנפשות ו-12.6% מהילדים – לעומת 26.2% מהנפשות ו-13.4% מהילדים ב-2009. לשם השוואה, ב-2002, דהיינו לפני הפגיעה בתשלומי ההעברה ולפני הרפורמה הרגרסיבית במיסים הישירים, שני כלים אלה חילצו מעוני כמעט 40% מהנפשות ו-30% מהילדים. תרומת אמצעי המדיניות להפחתת יחס פער ההכנסות מובאת בלוח 6, והיא מלמדת על כך שהשפעת הקצבאות באמצעות הביטוח הלאומי גדלה במקצת ואילו השפעת המיסוי על פער ההכנסות ועל חומרת העוני גדולה בהרבה מהשפעתם על תחולת העוני, שכן גם מי שלא נחלץ מעוני, העומק והחומרה של העוני מצטמצמים בצורה ניכרת.

בלוח 6 מובאות תחולות העוני לפי הגדרות הכנסה שונות, ונעשה בו פירוק של תרומת תשלומי החובה ושל תשלומי ההעברה לסוגיהם (מביטוח לאומי, ממוסדות ממשלתיים אחרים וממשקי בית) להפחתת העוני לפי ההכנסה הכלכלית. תחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים ירדה, בעיקר בהשפעת הקצבאות (שכן שיעור השינוי בתחולת העוני בעקבות המיסים הישירים היה גבוה יותר ב-2010 מאשר ב-2009), אם כי השינוי העיקרי נובע כנראה מהרכב האוכלוסייה הענייה ומאפייני התעסוקה שלה, המשתנים מידי שנה. מהחישובים מתברר גם כי על אף הפרוגרסיביות של מערכת המס, מבחינת העניים המיסים הישירים הם רגרסיביים, שכן תחולת העוני שלאחר תשלומי העברה בלבד נמוכה מתחולת העוני שלאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים גם יחד (למשל, 17.5% לעומת 19.8% ב-2010). הסיבה לכך היא שדמי הביטוח הלאומי ודמי ביטוח הבריאות (הנכללים תחת "מיסים ישירים" לצורך הנוחות אך מהווים למעשה דמי ביטוח) מוטלים כמעט על כל האוכלוסייה, ולכן הם מגדילים את תחולת העוני מעבר לזו שנקבעת על פי השווקים (העוני הכלכלי). מס ההכנסה השלילי לכשיופעל באופן מלא אמור לצמצם השפעה זו¹⁰. הקצבאות נחוצות אפוא גם לצורך קיזוז ההשפעה השלילית של המיסוי על העניים. עוד עולה מהלוח כי תרומת קצבאות הביטוח הלאומי בלבד עלתה ב-2010: 37.6% מהמשפחות היו נחלצות מעוני הודות לתשלומי ביטוח לאומי (ללא כל השפעה מקוזת אחרת) לעומת 36.7% ב-2009.

¹⁰ דוגמה זו מבהירה מדוע הגדרת יעד העוני של הממשלה בעייתית בהקשר לבחירת ההכנסה ברוטו, המנטרלת את השפעת המיסוי. ר' סקירה שנתית של המוסד לביטוח לאומי 2007, עמ' 35.

לוח 6 : תחולות העוני לפי הגדרות הכנסה שונות, ותרומת המיסוי הישיר ותשלומי ההעברה לסיווגיהם להפחתת העוני, 2009 ו-2010
 בכל הכותרות "לאחר תשלומי

שיעורי שינוי בתחולת העוני בעקבות התערבות הממשלה, משקי בית ופרטים	תחולת העוני												
	לאחר תשלומי ממסדות ממשלתיים (ללא בטי"ל) בלבד	לאחר תשלומי מאגרו בלבד	לאחר תשלומי העברה בלבד	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי חובה בלבד	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר העברות ממסות בית ופרטים בלבד	לאחר תשלומי ממסדות ממשלתיים (ללא בטי"ל) בלבד	לאחר תשלומי ביטוח לאומי בלבד	לאחר תשלומי העברה בלבד	לפני תשלומי העברה ותשלומי חובה		
												2010	
-5.4	-5.8	-37.6	-46.3	-39.2	7.1	19.8%	30.8%	30.7%	20.3%	17.5%	35.1%	32.6%	תחולת העוני משפחות
-3.3	-3.7	-26.3	-32.8	-25.6	7.9	24.4%	31.7%	31.6%	24.1%	22.0%	35.6%	32.8%	תחולת העוני נפשות
-2.0	-1.8	-13.8	-18.9	-12.6	7.3	35.3%	39.6%	39.7%	34.8%	32.8%	43.6%	40.4%	תחולת העוני ילדים
-3.3	-6.1	-32.8	-41.2	-40.2	0.8	35.8%	58.0%	56.3%	40.3%	35.3%	60.4%	60.0%	יחס פער ההכנסות
-8.8	-13.6	-63.0	-74.4	-70.8	10.7	0.0456	0.1424	0.1349	0.0578	0.0399	0.1749	0.1561	FGT
													2009
-6.1	-5.7	-36.7	-46.1	-38.4	6.5	20.5%	31.2%	31.3%	21.0%	17.9%	35.5%	33.2%	תחולת העוני משפחות
-3.9	-4.0	-26.8	-33.9	-26.2	7.0	25.0%	32.5%	32.5%	24.8%	22.4%	36.4%	33.9%	תחולת העוני נפשות
-2.6	-2.5	-14.6	-20.4	-13.4	6.5	36.3%	40.8%	40.8%	35.8%	33.3%	44.8%	41.9%	תחולת העוני ילדים
-4.2	-7.4	-31.9	-41.5	-41.1	1.6	35.5%	57.7%	55.8%	41.1%	35.2%	61.3%	60.3%	יחס פער ההכנסות
-10.7	-16.0	-62.3	-74.9	-71.4	10.6	0.0467	0.1461	0.1374	0.0617	0.0410	0.1829	0.1636	FGT

תרשים 3: משקל הקצבאות ותשלומי ההעברה לפי מקורם בצמצום תחולת העוני של משפחות

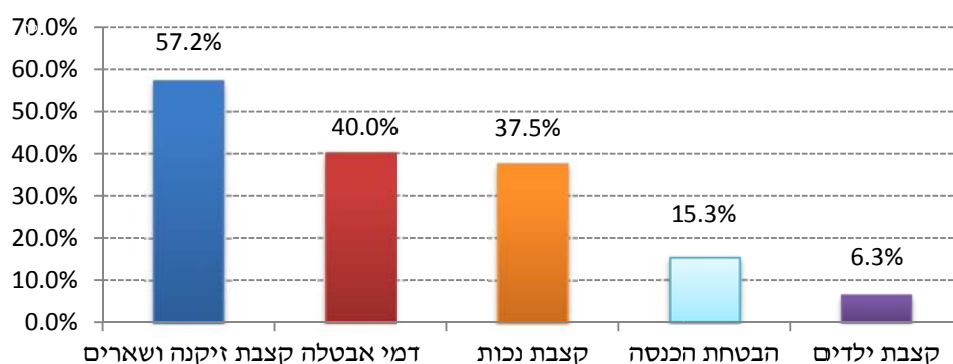
בתרשים 3 מוצגת ההשפעה של כל אחד מסוגי התמיכות הכספיות לחילוץ מעוני של המשפחות: משקלן של קצבאות הביטוח הלאומי, שהן עיקר תשלומי ההעברה, מהווה כ-77% מסך התרומה לצמצום העוני, ורכיבי התמיכה ממוסדות ממשלתיים אחרים ותמיכה ממשקי בית אחרים (הכוללים גם חלק מתשלומי המזונות) מהווים כל אחד עוד כעשירית מסך התרומה של תשלומי ההעברה. חלקה הכולל להפחתת העוני של המשפחה הרחבה (כולל הביטוח הלאומי) מהווה אפוא 89% מסך התרומה של תשלומי ההעברה לצמצום העוני של משפחות.¹¹

תשלומי הקצבאות מהווים גורם משמעותי בצמצום העוני. התרשימים שלהלן מציגים את שיעור הירידה בתחולת העוני של משפחות בקרב קבוצות מקבלי הקצבאות השונות (תרשים 4). בדומה ל-2009, גם ב-2010 ההשפעה הגדולה ביותר מיוחסת לקצבת הזקנה והשארים (57%)¹². בקצבאות האחרות ההשפעה קטנה יותר. בקצבאות ילדים ההשפעה היתה קטנה מאוד והגיעה רק לכ-6%, זאת בשל הרמה הנמוכה יחסית של הקצבה.

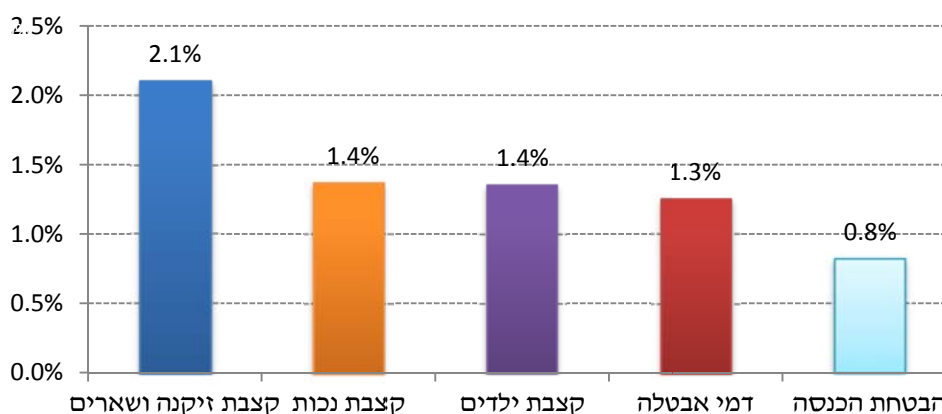
¹¹ ישנן העברות נוספות מהמשפחה למשפחות, כגון קצבאות בעין, שאינן מובאות כאן בחשבון. כך ישנן תמיכות הניתנות לעסקים שונים במסגרת החוק לעידוד השקעות הון וחוקים אחרים, אשר פועלות להעלאת הרווחים וכתוצאה מכך גם להעלאת ההכנסות של משקי בית אחדים. הנהנים הם בעיקר בעשירון העשירי הגבוה ביותר ואולי אף של המאיונים הגבוהים ביותר. משרד האוצר אינו מפרסם מידע על חלוקת כספי ההטבות השונות לפי עשירונים או מאיונים על אף שמידע כזה חיוני לעיצוב המדיניות החברתית. על פי דוח מנהל הכנסות המדינה תקציב ההטבות של חוק עידוד השקעות הון מגיע לכ-5 מיליארדי ש"ח! השפעה חשובה נוספת שלא נלקחת בחשבון על אף חשיבותה היא השפעת הפטור ממס הכנסה על הכנסות מהון, בעיקר בתחומי קופות גמל וקרנות ההשתלמות. גם על כך לא מתפרסם מידע לגבי ההשפעה החלוקתית על אף שמדובר במיליארדים רבים – יותר מ-8 מיליארדי ש"ח. גם כאן הנהנים הם האוכלוסייה הלא-עניה ובעיקר העשירון העליון ובמידה הולכת וקטנה העשירונים התשיעי עד השישי.
¹² לאחר תשלום קצבה בלבד.

ניתוח מעניין נוסף הוא בדיקת ההשפעה ב"סרגל אחיד" – דהיינו, מהי ההשפעה של כל 100 ₪ של קצבה (תרשים 4א) להפחתת ממדי העוני וניתן לראות כי סדר הגמלאות משתנה. עם זאת ברור כי המשמעות התקציבית של 100 ₪ בקצבת ילדים למשל היא גבוהה בהרבה מאשר 100 ₪ בקצבת הבטחת הכנסה, והתרשים מתעלם מנקודה זו שהיא חשובה ביותר למדיניות. בנוסף גמלה שעשויה להיות אפקטיבית ביותר בחילוץ אנשים מעוני עשויה להיות הרבה פחות אפקטיבית בהפחתת עומק העוני או חומרתו. כך למשל ברור שמעמדה של קצבת הבטחת הכנסה ישתפר מאוד כאשר נבדוק את ההשפעה על עומק העוני וחומרתו, שכן אף אם גובה הקצבה אינו מאפשר לחלץ מעוני, עדיין הקצבה יעילה מאוד בהטבת מצבם של העניים.¹³

תרשים 4: שיעור הירידה בתחולת העוני של משפחות מקבלות קצבה לאחר תשלום הקצבה

תרשים 4א: שיעור הירידה בתחולת העוני של משפחות בקרב מקבלי הקצבה על כל 100 ₪ של קצבה

¹³ השוואה נרחבת ומפורטת יותר, המביאה בחשבון גם את המשמעות התקציבית של תוספת של סכום מסוים לכל קצבה, תיעשה בהמשך במסגרת אחרת.

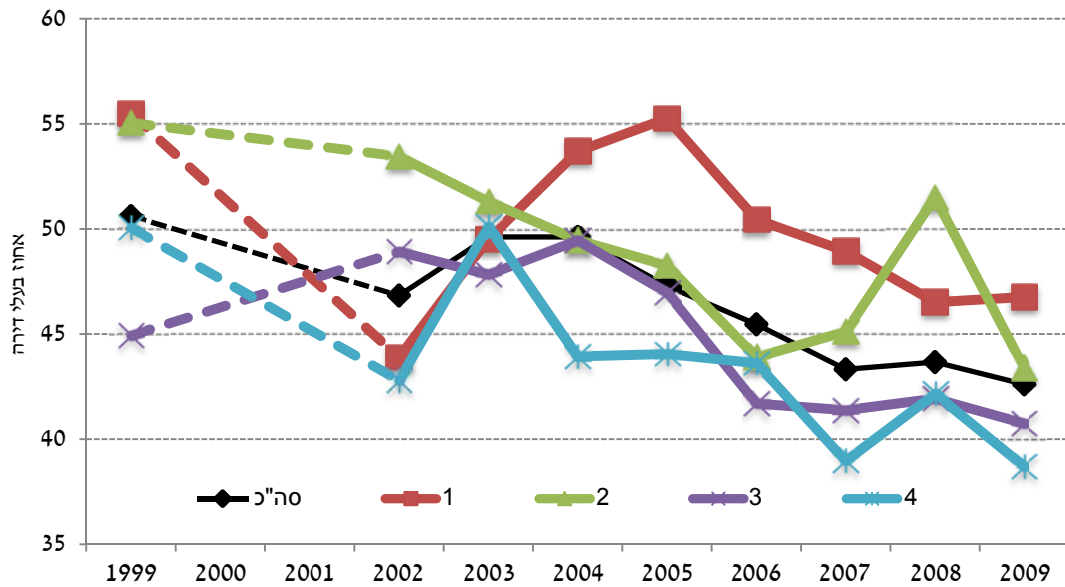
4. המחאה החברתית של קיץ 2011

בקיץ 2011 היינו עדים להתגייסות ציבורית וחברתית חסרת תקדים בדרישה לכוון במדינת ישראל "צדק חברתי". מובילי המחאה החברתית הם, כך נראה, צעירים שלרוב אינם משתייכים לשכבות החלשות של החברה (אף כי גילויים של הזדהות הגיעו גם מאוכלוסייה זו), אלא מהשכבה החיונית לתפקודה התקין של כל חברה דמוקרטית – מעמד הביניים, אשר הגדרה סבירה שלו היא האוכלוסייה שנמנית עם העשירונים השלישי עד השמיני ועד בכלל.

הגורמים למחאה הם כנראה מגוונים וכוללים גורמים כמו: יוקר המחיה בישראל בשנים האחרונות ובפרט התייקרות שירותי הדיור והירידה ביכולתם של צעירים לרכוש דירה; נתוני הצמיחה אשר לא באו לידי ביטוי בעלייה מקבילה בשכר שנותר ברמתו הריאלית לאורך העשור האחרון; עליית אי השוויון בהכנסות, בין היתר כתוצאה ממדיניות הפחתת המס והטבות מס שהיטיבו עם השכבות המבוססות; דפוסי העסקה בעייתיים ואי ציות לחוקי העבודה; עליית ההוצאה הפרטית על השירותים הציבוריים (חינוך, בריאות) ועוד. תרשים 5 על שני חלקיו להלן מדגים חלק מהתפתחויות אלה. תרשים 5 מראה ששיעור בעלי הדירות בקרב משקי בית צעירים הלך ופחת בעשור האחרון, מ-50.6% ממשקי הבית עד לכ-43% מהם. הירידה איפיינה את כל חמישוני ההכנסה. תרשים 5' מראה השתנות חלקם של הצעירים (עד 35) בין עשירוני ההכנסה במהלך העשור: חלקם בעשירונים הנמוכים עלה, לעומת ירידה בחלקם בעשירונים הגבוהים¹⁴.

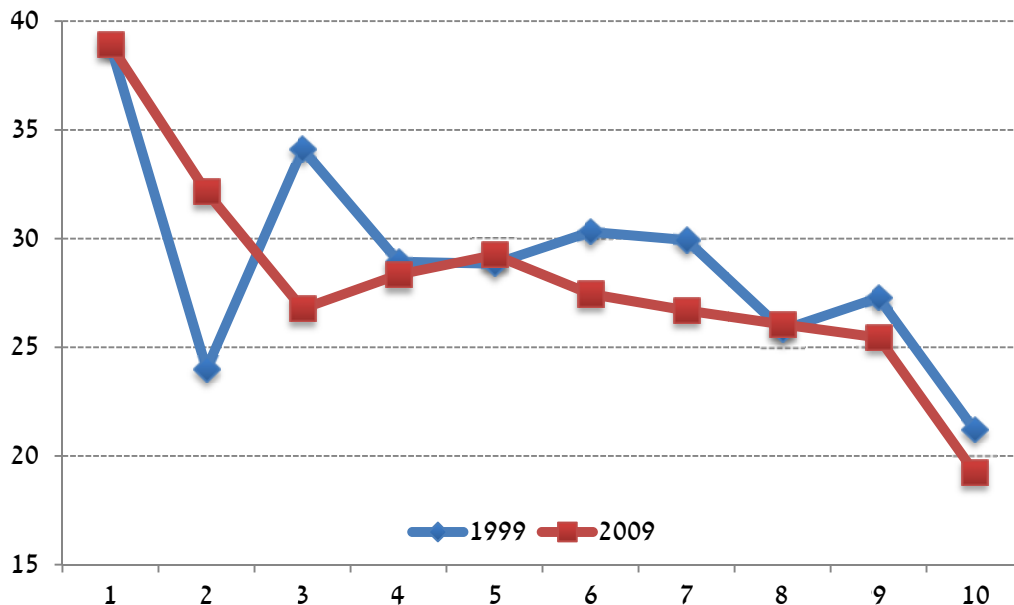
¹⁴ נייר עמדה מפורט של מינהל המחקר והתכנון המציג גורמים אפשריים למחאה החברתית בניתוח ארוך טווח, וכן פתרונות אפשריים להטבת מצבו של מעמד הביניים והאוכלוסייה הענייה בישראל, מוצג באתר האינטרנט של המוסד: www.btl.gov.il/Publications/more_publications/Pages/hizuk.aspx

תרשים א5: שיעור בעלי דירות בקרב משקי בית לפי חמישוני הכנסות עד גיל 34*

הבעלות נמדדת לפי ראש משק הבית. חמישוני ההכנסה לפי הכנסה פנויה לנפש תקינה. הקטע המקוקו מתייחס לכך שבשנים 2010-11 לא ניתן היה לבצע את הסקר בקרב ערביי מזרח ירושלים.

תרשים ב5: חלקם של הצעירים (עד 35) בכל עשירון, לעומת 1999

להלן נתוני הדוח הנוכחי, הרלוונטיים לקבוצה שהובילה את המחאה :

- בפילוח האוכלוסייה לפי קבוצות גיל מתברר כי בקבוצת הגיל הצעירה ביותר, שבה ראש משק הבית עד גיל 30, חלה הרעה במצב העוני, זאת בהמשך להרעה שנרשמה בשנת 2009: תחולת העוני של משפחות עלתה מ-26.1% ל-26.8% והשלימה במהלך שנתיים הרעה מצטברת של 2.4 נקודות אחוז. חומרת העוני ועומק העוני עלו אף הם. ההרעה המצטברת בחומרת העוני

בשנתיים האחרונות הגיעה ל-18%. תחולת העוני של משקי בית שבראשם בעלי השכלה של 13 שנות לימוד ומעלה ירדה מ-13.0% ב-2009 ל-11.8% ב-2010. ירידה זו נמצאה מובהקת סטטיסטית. מדד חומרת העוני (FGT) רשם אף הוא ירידה של כ-10% בקבוצת אוכלוסייה זו. לעומתם היתה עליה קלה בתחולת העוני של בעלי ההשכלה הנמוכה (עד 8 שנות לימוד) מ-42% ל-42.6%.

5. העוני לפי קבוצות אוכלוסייה ואזורים גיאוגרפיים

לוח 7 להלן מביא את ממדי העוני בחלוקה לפי מגדר לאורך שנים¹⁵. בלוחות 8 עד 10 מובאים ממצאים נבחרים לפי קבוצות אוכלוסייה. לוח 8 מציג את תחולת העוני של משפחות לפי ההכנסה לפני ואחרי תשלומי העברה ותשלומי חובה, ואת השפעת מדיניות תשלומי העברה ותשלומי חובה על תחולת העוני בקבוצות אוכלוסייה שונות (לוחות דומים לפי נפשות ר' בנספח 3). לוח 9 מציג את חלקה של כל קבוצה בסך האוכלוסייה ובאוכלוסייה הענייה, ולוח 10 מביא מדדים נוספים להערכת ממדי העוני בקבוצות השונות כגון עומק העוני וחומרתו.

להלן הממצאים העיקריים העולים מלוחות אלה:

- ב-2010 נמשכה מגמת השיפור במצבם של הקשישים. תחולת העוני שלהם עמדה על 19.6% ב-2010 ורשמה ירידה של 5 נקודות אחוז בהשוואה ל-2009. שיעורי העוני של קשישים נמוכים מאלה שבכלל האוכלוסייה. מגמות חיוביות אלה ניתן לייחס בעיקר לשיפור מערך הקצבאות של הקשישים בישראל בשנים האחרונות. תרמה למגמה זו גם העלייה בגיל הפרישה: כתוצאה ממנה גדלו ההכנסות מעבודה של אוכלוסיה זו. בהתאם לכך גדלה תרומת המדיניות הישירה להפחתת העוני בקרב משפחות הקשישים מ-59.4% ב-2008 ל-63.1% ב-2009 ול-64.3% ב-2010 וכך גם תרומתן להפחתת פער ההכנסות בקרב הקשישים (נספח 4). עם זאת מצב הקשישים שנתרו מתחת לקו העוני הורע: עומק העוני עלה מ-24.8% ב-2009 ל-26.7% ב-2010, שכן כנראה שהנחלצים מעוני היו קרובים לקו העוני. חומרת העוני שלהם עלתה אף היא (לפי מדד FGT).
- לאחר העלייה החדה בתחולת העוני של משפחות ערביות ב-2009, היא התייצבה ב-2010 תוך שיפור קל ברמתה הגבוהה (53.2%). השיפור נובע מעליה בהכנסה מעבודה (5.8%). שיפור חל גם בהשפעת הקצבאות והתמיכות אם כי הוא קוֹזוּ בחלקו על ידי עליה בתשלומי החובה (6.1%). פער ההכנסות ירד מ-38.3% ב-2009 ל-37.2% ב-2010. האיתות הגלום בירידה הניכרת של חומרת העוני (לפי מדד FGT) של כ-9% הוא מעודד מאחר שמדד עוני זה נחשב למדד רגיש

¹⁵ מאחר שחלוקה זו הוכנסה לדוחות העוני והפערים החברתיים רק לאחרונה, הנתונים מובאים בינתיים בנפרד משאר קבוצות האוכלוסייה ולאורך זמן.

בתיאור התפתחות העוני. הירידה המועטה בהשוואה לזו שחלה בקרב יהודים גרמה לעליה בחלקם של הערבים באוכלוסייה הענייה מ-35.9% ב-2009 ל-37.8% ב-2010. תרומת אמצעי המדיניות להפחתת העוני עלתה במעט אצל הערבים ב-2010, מ-11.4% ב-2009 ל-12.3% ב-2010. שיעור זה קטן בהרבה בהשוואה לזה של היהודים (כ-49%). ההסבר נעוץ כנראה בהרכב הגילאים של האוכלוסייה הערבית אל מול מבנה הקצבאות: קצבאות הזיקנה והשאיירים הן הקצבאות הגדולות והמשמעותיות ביותר, ואילו האוכלוסייה הערבית צעירה יחסית, מאופיינת במשפחות גדולות ולכן מקבלת בעיקר קצבאות ילדים וקצבאות אחרות של גיל העבודה, שתרומתן היחסית לצמצום העוני נמוכה יחסית.

- תחולת העוני של **משפחות עם ילדים** נשארה כמעט ללא שינוי בהשוואה ל-2009 (26.6% לעומת 26.8%), בעיקר בשל **המשך הירידה של שיעור העוני בקרב משפחות עם 4 ילדים** בין השנים הללו, מ-59.9% ב-2009 ל-57.2% ב-2010, כנראה בשל ההתאוששות בשוק העבודה והעלייה בקצבאות הילדים.
- הירידה בתחולת העוני של המשפחות הגדולות משקפת בין היתר ירידה קלה בתחולת העוני של אוכלוסיית ה**חרדים** בישראל, המאופיינים במשפחות גדולות.¹⁶ מניתוח זה עולה שתחולת העוני של משפחות אלה ירדה מ-56.9% ב-2008/2009 ל-55.0% ב-2009/2010.
- ב-2010 חל שיפור המהווה תיקון חלקי **בתחולת העוני של משפחות חד-הוריות**: לאחר שזו עלתה אשתקד, כנראה בעקבות המיתון, ב-3.5 נקודות אחוז, היא ירדה ב-2010 מ-32.3% ב-2009 ל-30.5%. שיפור זה הוא תוצאה משולבת של כוחות השוק ושל תשלום קצבאות. תחולת העוני של ההכנסה הכלכלית ירדה במידה ניכרת בקרב משפחות החד-הוריות, מ-49.3% ל-46.9%, כנראה בעיקר בשל כניסה מחודשת של אמהות חד-הוריות לשוק העבודה ובשל עלייה בתמיכה הכספית ממקורות שונים. האחרונה עלתה ב-2010 בשיעור של כ-7%. התפתחות זו מתבטאת גם בעליה מסוימת בתרומת תשלומי ההעברה לצמצום מעוני. על אף שיחס פער העוני עלה מ-35.3% ל-37.1%, חומרת העוני (לפי מדד FGT) ירדה במקצת בין שתי השנים.
- נתוני העוני של נפשות בחלוקה לפי מגדר (מגיל 18 ומעלה) כפי שמובאים בלוח 7 מצביעים על ממדי עוני גבוהים יותר של נשים מאשר של גברים: ב-2010 תחולת העוני של נשים עמדה על 19.9% - לעומת 18.2% אצל גברים. בין 2009 ל-2010 ירדה תחולת העוני של גברים מ-18.8% ל-18.2% ותחולת העוני של נשים נותרה ללא שינוי. במדידה לפי ההכנסה הכלכלית – ההכנסה שמקורה בעיקר בשוק העבודה – הפערים גדולים יותר: 31.3% אצל הנשים לעומת 26.7% אצל הגברים. הפערים הקטנים יותר במדידה לפי ההכנסה הפנויה מלמדים, שתרומת אמצעי המדיניות (מיסים ישירים והעברות כספיות) גבוהה יותר אצל נשים: שיעור הירידה בתחולת העוני של נשים מגיע ל-36.4% לעומת 31.8% אצל גברים ב-2010. בראייה ארוכת טווח שיעור זה ירד כמעט באופן עקבי בעשור האחרון, אצל שתי קבוצות המגדר.

¹⁶ בסקרי ההכנסות וההוצאות משקי בית של הלמ"ס לא ניתן לאתר בצורה ישירה את המשפחות החרדיות. בשל התנודתיות הרבה בנתונים השנתיים נתוני תחולת העוני מוצגים כממוצע נע של שנתיים.

לוח 7: תחולת העוני של נפשות* בחלוקה לפי מין (אחוזים), 1999-2010

שנה	גברים			נשים		
	לפני תשלומי העברה ומיסים	לאחר תשלומי העברה ומיסים	שיעור הירידה בתחולת העוני כתוצאה מתשלומי העברה ומיסים	לפני תשלומי העברה ומיסים	לאחר תשלומי העברה ומיסים	שיעור הירידה בתחולת העוני כתוצאה מתשלומי העברה ומיסים
1999	25.6	15.2	40.5	30.9	17.1	44.8
2002	27.0	16.2	40.0	31.5	16.9	46.3
2003	27.7	17.4	37.1	32.8	18.8	42.6
2004	27.6	18.0	34.7	32.2	19.7	38.8
2005	28.2	18.7	33.6	32.0	20.2	36.9
2006	26.8	18.2	32.2	32.1	19.6	38.9
2007	26.8	18.1	32.6	30.8	19.2	37.6
2008	26.3	17.6	33.1	31.4	19.5	38.0
2009	27.9	18.8	32.7	31.8	20.0	36.9
2010	26.7	18.2	31.8	31.3	19.9	36.4

* נשים וגברים בגילאי 18 ומעלה.

- ב-2010 ירד חלקן של המשפחות בגיל העבודה שאינן עובדות בכלל האוכלוסייה, על רקע ההתאוששות בתעסוקה. זוהי מגמה ארוכת שנים שהופרה באופן חד פעמי רק ב-2009. עם זאת תחולת העוני בקרב משפחות אלה (הכוללות גם משפחות של מובטלים) הוסיפה ועלתה גם ב-2010, מ-68.9% ב-2009 ל-70.1% ב-2010. יצוין שבעשור האחרון, וליתר דיוק משנת 1999, טיפסה תחולת העוני הגבוהה ממילא של משפחות אלה משיעור של 64.5% לשיעור של כ-70% כאמור. תרומת תשלומי ההעברה להפחתת העוני הוסיפה וירדה, מ-23.3% ב-2009 ל-22.6% ב-2010. אוכלוסייה זו מודרת ביותר וחומרת העוני (לפי מדד FGT) היתה ב-2010 יותר מפי 6 מזו של אוכלוסיית העניים הכללית (ר' לוח 8). הסיבה לכך היא רמתן הנמוכה במיוחד של קצבת הבטחת ההכנסה בהשוואה למינימום למחייה כפי שהוא מתבטא בקו העוני.
- תחולת העוני של עולים המשיכה לרדת, מ-18.0% ב-2008 ל-17.4% ב-2009 ול-16.7% ב-2010 ורמתה נמוכה כעת במידה ניכרת בהשוואה לכלל האוכלוסייה. בהגדרה "עולה" נכלל כל מי שעלה לארץ מ-1990, ואולם יש הבדל ניכר בין מצבם של העולים שהגיעו בשנות ה-90 לבין המצב של מי שהגיעו משנת 2000 ואילך. זאת הן בגלל ההשפעה החיובית של הוותק בארץ והן בגלל ההבדלים בהרכב העולים, מהבחינות של מוצא גיאוגרפי ושל הרכב הגילים. בקבוצה הראשונה היו בדרך כלל עולים מבוגרים מבריה"מ לשעבר. בקבוצת העולים השניה, יש כנראה רכיב משמעותי של עובדים זרים. אלה מהווים אוכלוסייה צעירה יותר עם ילדים, העובדת

לוח 8: תחולת העוני של משפחות לפי קבוצות אוכלוסייה (אחוזים), 2009 ו-2010

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה	הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים				
	2010	2009	2010	2009			
	39.2	38.4	19.8	20.5	32.6	33.2	סך כל האוכלוסייה
	48.7	47.4	14.3	15.2	28.0	28.9	יהודים
	12.3	11.4	53.2	53.5	60.7	60.3	ערבים
	64.3	63.1	19.6	20.1	54.8	54.5	קשישים*
	57.8	56.7	16.7	17.4	39.5	40.3	עולים
	18.0	19.2	55.0	56.9	67.2	70.4	חרדים**
	17.0	17.9	26.6	26.8	32.0	32.6	משפחות עם ילדים - סך הכול
	21.5	22.5	20.1	20.2	25.6	26.0	1-3 ילדים
	8.3	8.6	57.2	59.9	62.4	65.5	4 ילדים ויותר
	8.2	8.5	69.5	69.4	75.7	75.9	5 ילדים ויותר
	35.1	34.5	30.5	32.3	46.9	49.3	משפחות חד הוריות
							מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
	31.9	31.6	13.2	13.4	19.4	19.5	עובד
	33.8	33.2	13.3	13.5	20.0	20.2	שכיר
	15.5	17.3	13.1	12.5	15.5	15.2	עצמאי
	22.6	23.3	70.1	68.9	90.6	89.8	לא עובד בגיל עבודה
	32.2	31.4	25.6	24.9	37.8	36.4	מפרנס אחד
	30.0	32.7	3.5	3.7	4.9	5.6	שני מפרנסים ויותר
							קבוצות גיל של ראש משק הבית:
	28.8	30.7	26.8	26.1	37.7	37.7	עד 30
	21.8	19.6	21.0	22.7	26.9	28.3	בגיל 31 - 45
	31.5	35.0	14.8	14.5	21.6	22.3	בגיל 46 עד גיל הפנסיה
	65.6	64.1	19.9	20.7	57.8	57.6	בגיל פרישה לפי חוק***
							קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
	38.9	38.3	42.6	42.0	69.7	68.1	עד 8 שנות לימוד
	34.1	34.5	23.9	24.2	36.3	36.9	בין 9 ל-12 שנות לימוד
	45.7	43.1	11.8	13.0	21.7	22.9	13 ומעלה שנות לימוד

* בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 ** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרת חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).
 *** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

לוח 9: חלקם של סוגי משפחות בכלל האוכלוסייה ובאוכלוסייה הענייה לפי מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים, 2009-2010

האוכלוסייה הענייה				כלל האוכלוסייה		
לאחר תשלומי העברה ומיסים		לפני תשלומי העברה ומיסים				
2010	2009	2010	2009	2010	2009	
62.2	64.1	73.8	75.0	85.9	86.2	יהודים
37.8	35.9	26.2	25.0	14.1	13.8	ערבים
20.1	19.4	34.3	32.4	20.4	19.7	קשישים*
15.3	16.3	22.1	23.2	18.2	19.1	עולים
12.9	12.8	9.5	9.8	4.6	4.8	חרדים**
60.6	60.2	44.4	45.1	45.2	46.0	משפחות עם ילדים - סך הכול
37.8	37.8	29.3	30.0	37.3	38.3	1-3 ילדים
22.8	22.4	15.1	15.1	7.9	7.7	4 ילדים ויותר
12.9	12.5	8.5	8.4	3.7	3.7	5 ילדים ויותר
8.8	8.9	8.3	8.4	5.7	5.7	משפחות חד הוריות
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:						
50.6	49.0	45.2	44.1	75.8	75.0	עובד
44.0	43.2	40.4	39.8	65.8	65.6	שכיר
6.6	5.8	4.8	4.3	10.0	9.4	עצמאי
30.0	32.2	23.6	25.9	8.5	9.6	לא עובד בגיל עבודה
43.2	41.5	38.7	37.3	33.4	34.0	מפרנס אחד
7.4	7.5	6.4	6.8	42.4	41.0	שני מפרנסים ויותר
קבוצות גיל של ראש משק הבית:						
21.7	22.0	18.6	19.5	16.1	17.2	עד 30
37.0	39.0	28.8	29.9	34.9	35.1	בגיל 31 - 45
23.0	21.4	20.4	20.3	30.9	30.2	בגיל 46 עד גיל הפנסיה
18.2	17.6	32.2	30.3	18.1	17.5	בגיל פרישה לפי חוק***
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
24.0	22.7	23.9	22.7	11.2	11.1	עד 8 שנות לימוד
45.8	44.8	42.3	42.1	38.0	37.9	בין 9 ל-12 שנות לימוד
30.2	32.5	33.8	35.2	50.9	51.0	13 ומעלה שנות לימוד

* בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 ** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרת חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).
 *** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

לוח 10: הערכת ממדי העוני בקבוצות אוכלוסייה שונות לפי מדדים נבחרים, 2009 ו-2010

מדד SEN		מדד FGT		יחס פער ההכנסות		
2010	2009	2010	2009	2010	2009	
0.120	0.123	0.0456	0.0467	35.8	35.5	סך כל האוכלוסייה
0.079	0.079	0.0295	0.0284	34.6	33.1	יהודים
0.285	0.300	0.1095	0.1204	37.2	38.3	ערבים
0.084	0.075	0.0264	0.0236	26.7	24.8	קשישים*
0.076	0.068	0.0253	0.0207	29.0	26.4	עולים
0.303	0.298	0.1162	0.1125	38.6	37.8	חרדים**
0.152	0.155	0.0579	0.0593	36.7	36.5	משפחות עם ילדים - סך הכול
0.102	0.101	0.0392	0.0384	35.5	34.7	1-3 ילדים
0.293	0.315	0.1104	0.1209	37.9	38.1	4 ילדים ויותר
0.356	0.364	0.1374	0.1408	38.9	39.0	5 ילדים ויותר
0.166	0.168	0.0626	0.0636	37.1	35.3	משפחות חד הוריות
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:						
0.074	0.072	0.0230	0.0217	29.5	28.4	עובד
0.073	0.072	0.0217	0.0211	28.8	28.0	שכיר
0.080	0.074	0.0314	0.0258	34.8	31.3	עצמאי
0.555	0.538	0.2846	0.2731	53.1	52.3	לא עובד בגיל עבודה
0.166	0.156	0.0527	0.0478	30.8	29.7	מפרנס אחד
0.017	0.017	0.0049	0.0047	23.1	21.7	שני מפרנסים ויותר
קבוצות גיל של ראש משק הבית:						
0.166	0.158	0.0643	0.0609	37.0	35.8	עד 30
0.132	0.144	0.0486	0.0545	35.9	36.1	בגיל 31 - 45
0.092	0.086	0.0380	0.0349	38.5	38.3	בגיל 46 עד גיל הפנסיה
0.082	0.073	0.0243	0.0217	25.3	23.0	בגיל פרישה לפי חוק***
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
0.285	0.270	0.1171	0.1073	40.1	38.4	עד 8 שנות לימוד
0.144	0.147	0.0532	0.0561	35.1	35.2	בין 9 ל-12 שנות לימוד
0.069	0.074	0.0255	0.0272	34.1	34.2	13 שנות לימוד ויותר

* בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרת חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

בשכר נמוך. בקבוצה הותיקה ירדה תחולת העוני בין שתי השנים מ-16.4% ל-15.1% - ואילו בקבוצה הותיקה פחות תחולת העוני עלתה, מ-21.1% ל-22.5%. עם זאת, בשתי תת-קבוצות עלו עומק העוני וחומרת העוני במידה ניכרת בין שתי שנות הסקר.

- תחולת העוני של **משפחות עובדות** לא השתנתה כמעט (13.2%). במקביל, נמשכת המגמה של גידול ניכר בחלקן של המשפחות העובדות בכלל האוכלוסייה הענייה. חלקן בה הוסיף ועלה מ-49.0% ב-2009 ל-50.6% ב-2010. יחס פער ההכנסות עלה בקרב משפחות אלו מ-28.4% ב-2009 ל-29.5% ב-2010 ומדד חומרת העוני FGT עלה בכ-6%.

לוח 11 מציג את ממדי העוני לפי מחוזות גיאוגרפיים בחלוקה ליהודים ולערבים¹⁷. על אף מגמת הירידה הכללית בממדי העוני, בין 2009 ל-2010 עלתה תחולת העוני במחוזות ירושלים, חיפה והצפון. במחוז הצפון עלתה תחולת העוני של משפחות מ-32.3% ל-33.2% ובמחוז ירושלים היא עלתה מ-33.7% ל-36.6%. לעומת זאת במחוז תל אביב תחולת העוני של משפחות ירדה מ-13.1% ל-11.6% וכך גם במחוז מרכז, ובמחוז הדרום היתה הירידה חדה יותר מ-23.6% ב-2009 ל-21.0% ב-2010. מגמות השינוי בתחולות העוני של נפשות וילדים במחוזות השונים- דומות.

גם המדדים לעומק העוני וחומרתו מורים על מגמות שאינן בהכרח דומות: בכל המחוזות למעט חיפה, מרכז ודרום, העניים נעשו עניים יותר. בשלושת המחוזות האלו מדדים אלו מצביעים על הטבה במצב העניים, ואילו במחוז תל-אביב, ירושלים והצפון חלה הרעה במדדים אלה.

בדומה לשנים קודמות, במחוז ירושלים ממדי העוני, כפי שהם מתבטאים בשיעור העניים ובחומרת העוני שלהם, היו הגבוהים ביותר ב-2010 הן לגבי ערבים והן לגבי יהודים. תחולת העוני של משפחות במחוז זה הגיעה ל-36.6% ושל ילדים ל-57.7%. במחוזות מרכז ותל אביב היו ממדי העוני הנמוכים ביותר מכלל המחוזות, תחולת העוני של משפחות עומדת על -11.2% ו-11.6% בהתאמה – כמעט מחצית מתחולת העוני הארצית. ב-2010 חלה הרעה נוספת במצבם של היהודים והערבים בירושלים. הפער בין רמת העוני של משפחות ערביות ויהודיות בירושלים נותר גבוה מאוד ב-2010 ועמד על פי 3 לרעת האוכלוסייה הערבית. שיעור הנפשות העניות הערביות במחוז ירושלים הוסיף ועלה ב-2010 והגיע ל-78.4% ושל הילדים ל-84.1% - לעומת שיעורים של 31.9% ו-43.5% (בהתאמה) של הנפשות והילדים היהודים, אם כי גם שיעורים אלה גדלו לעומת 2010.

המרחק בין שתי קבוצות הלאום מצטמצם כאשר משווים את מצבן של המשפחות העניות בלבד: בכל המחוזות והלאומים ההכנסה רחוקה בכ-29-37% מהכנסת קו העוני, למעט מחוז ירושלים, שבו יחס פער ההכנסה הממוצעת של העניים מגיע לכ-41% מקו העוני לגבי יהודים ולכ-45% לגבי ערבים.

¹⁷ למעט בתאים שבהם לא ניתן היה לחשב את המדדים עקב מיעוט תצפיות. אחת הקבוצות אשר לגביהן התצפיות מועטות היא אוכלוסיית הבדואים בדרום, בפרט ביישובים הלא-מוכרים. על פי מחקרם של אבו-בדר וגוטליב, 2008, "עוני, חינוך ותעסוקה בחברה הערבית-בדואית, מבט השוואתי", סדרת מחקרי מדיניות, התכנית לכלכלה וחברה, מכון ון ליר בירושלים, עוניים של הבדואים בדרום רב וזאת בפרט ביישובים הלא-מוכרים.

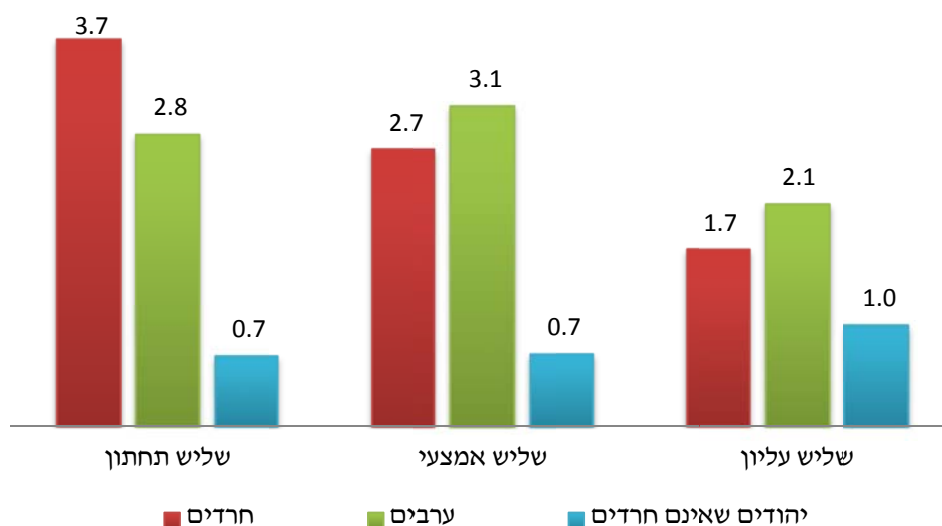
לוח 11: תחולת העוני לפי מחוז וחדת, 2009 – 2010

FGT	2010						2009								
	יחס פער התכנסות	תחולת העוני			FGT	יחס פער התכנסות	תחולת העוני								
		ילדים	נפשות	משפחות			ילדים	נפשות	משפחות						
0.046	35.9	35.3	24.4	19.8	0.047	35.5	36.3	25.0	20.5	0.047	35.5	36.3	25.0	20.5	סר"כ*
0.115	42.9	57.7	46.0	36.6	0.100	40.9	56.5	43.1	33.7	0.100	40.9	56.5	43.1	33.7	קרושלים
0.060	34.3	47.6	37.2	33.2	0.060	34.1	47.0	35.9	32.3	0.060	34.1	47.0	35.9	32.3	תל אביב
0.034	31.2	34.9	22.3	19.3	0.040	33.8	33.5	22.3	18.9	0.040	33.8	33.5	22.3	18.9	חופה
0.021	32.7	17.4	12.5	11.2	0.026	32.9	19.4	14.2	13.0	0.026	32.9	19.4	14.2	13.0	המרכז
0.027	34.8	23.7	13.9	11.6	0.023	32.2	24.7	15.1	13.1	0.023	32.2	24.7	15.1	13.1	תל אביב
0.041	33.3	36.8	25.3	21.0	0.055	36.8	40.8	28.2	23.6	0.055	36.8	40.8	28.2	23.6	חדרים
0.029	34.6	24.1	16.2	14.3	0.028	33.1	25.1	16.9	15.2	0.028	33.1	25.1	16.9	15.2	יהודים*
0.072	41.2	43.5	31.9	24.9	0.056	37.7	42.4	29.2	22.7	0.056	37.7	42.4	29.2	22.7	קרושלים
0.026	30.8	21.8	17.3	17.7	0.021	27.6	23.2	16.5	17.4	0.021	27.6	23.2	16.5	17.4	תל אביב
0.018	28.8	18.0	12.8	13.5	0.024	33.0	20.5	14.1	13.6	0.024	33.0	20.5	14.1	13.6	חופה
0.017	32.6	13.2	9.8	9.3	0.017	30.6	13.3	10.2	10.3	0.017	30.6	13.3	10.2	10.3	המרכז
0.027	35.6	23.2	13.6	11.3	0.023	32.0	24.5	14.9	13.0	0.023	32.0	24.5	14.9	13.0	תל אביב
0.029	31.0	28.2	19.4	18.7	0.041	34.8	30.3	22.0	21.2	0.041	34.8	30.3	22.0	21.2	חדרים
0.110	37.2	65.8	56.6	53.2	0.120	38.3	66.8	57.4	53.5	0.120	38.3	66.8	57.4	53.5	עוטרים
0.214	44.6	84.1	78.4	76.4	0.202	43.7	83.1	75.3	71.2	0.202	43.7	83.1	75.3	71.2	קרושלים
0.086	35.1	61.6	51.9	49.8	0.092	35.7	60.1	51.1	48.9	0.092	35.7	60.1	51.1	48.9	תל אביב
0.082	33.0	64.9	50.6	47.6	0.088	34.6	57.1	47.6	45.7	0.088	34.6	57.1	47.6	45.7	חופה
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	המרכז
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	תל אביב
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	חדרים

* כולל ישובים ביהודה ושומרון.

תרשים 6 מראה את ההסתברות של קבוצת אוכלוסייה מסוימת להימצא באחד משלושת השלישים של העניים, ביחס להסתברות של אותה קבוצת אוכלוסייה להימצא בכלל האוכלוסייה. כך לדוגמה, משקלם של חרדים באוכלוסייה הענייה ביותר (שליש תחתון) הוא פי 3.7 ממשקלם בכלל האוכלוסייה. גם סיכויי הערבים להיות עניים גבוה מאוד - כמעט פי 3 מזה של כלל האוכלוסייה. ניתן לראות שרוב העניים בקבוצות אלו (חרדים וערבים) נמצאים בשליש התחתון ובשליש האמצעי בעוד שרוב היהודים שאינם חרדים (לרבות עולים) נמצאים בשליש האמצעי והעליון. גם סיכויי ערבים בירושלים ובדרום להיכלל בשליש התחתון של הכנסות העניים- גבוהים, אם כי גודל המדגם של שתי האוכלוסיות האלה קטן מכדי לחשב הסתברויות בנפרד.

תרשים 6: שכיחות העניים לפי קבוצות אוכלוסייה בהשוואה לשכיחות הקבוצות בכלל האוכלוסייה

* העניים דורגו לפי הכנסה פנויה לנפש תקינה. כל שלישי מהווה כ-33% מהמשפחות

6. עוני מתמשך

האוכלוסייה הענייה אינה קבועה מתקופה לתקופה: חלק מהעניים נחלצים מעוני, חלק אחר מצטרפים לאוכלוסייה זו. קיים גם חלק בקרב העניים שהחיים בעוני אצלם הוא מצב מתמשך. בספרות המקצועית מקובל להתייחס להוצאת התצרוכת כמושפעת בעיקר מההכנסה היציבה, להבדיל מהשינויים הזמניים בה¹⁸, לכן ההוצאה פחות תנודתית מההכנסה השוטפת. ההנחה היא כי בעת אובדן פתאומי של ההכנסה השוטפת (כמו למשל בשל כניסה לאבטלה), המשפחות ינסו לשמור על רמת חיים יציבה, ובטווח הקצר יגשרו על הפערים באמצעות חסכונות, הלוואות וכד'. לכן אין זה סותר את ההיגיון הכלכלי שאנו מוצאים עניים רבים שהוצאת התצרוכת שלהם גבוהה מהכנסתם. הדבר מצביע על השתייכותן של משפחות אלה לעניים הזמניים. לעומת זאת, משפחה שמעריכה

¹⁸ על פי תורת ההכנסה הפרמננטית של הכלכלן מילטון פרידמן משפחה נוטה לשנות את תצרוכתה השוטפת בעקבות שינויים יציבים בהכנסה ואילו שינויים זמניים בהכנסה נוטים להגדיל בעיקר את החיסכון ואת רכישת המוצרים בני קיימא.

שמצבה הכלכלי הורע באופן מתמיד, תיאלץ לצמצם את הוצאת הצריכה כך שלא תחרוג מהכנסותיה. בדוח זה אנו מגדירים עוני מתמשך של משפחה מסוימת כמצב שבו הן הכנסתה והן הוצאת התצרוכת שלה מתחת לקו העוני.

בישראל אין עדיין בסיס נתונים מהסוג של סקרי מעקב, המאפשרים לעקוב אחר אותן משפחות כדי למדוד עוני מתמשך ("פרמננטי") בקרבן, ולכן המלצה 2(א) של "דוח הצוות לפיתוח מדדי עוני נוספים" הציעה להתייחס אל המדד המובא כאן כאל מדד של עוני מתמשך.

לוח 12 מציג את הפרופורציה של המשפחות והנפשות העניות, לפי ההגדרה של עוני זמני ומתמשך. המסקנה העולה מהממצאים היא שמגמת הירידה שמאפיינת את 2010 מבחינת ממדי העוני הכלליים, משתקפת גם בנתוני העוני הפרמננטי: בין 2009 ל-2010 ירד שיעור המשפחות העניות באופן מתמשך, דהיינו משפחות עניות שהוצאותיהן הכספיות נמוכות מקו העוני, מ-59% ל-57% ושיעור הנפשות של משפחות אלה ירד אף הוא מ-64% ל-59%.¹⁹ ירידה זו באה בעקבות ירידה נוספת שחלה בין 2008 ל-2009 ומצביעה על כך שכנראה משקי הבית לא שינו את צריכתם ואת רמת חייהם בתקופת המיתון משום שראו אותה כתקופת הרעה זמנית, ולכן הוצאותיהם הבאים לידי ביטוי בטווח הארוך- לא השתנו, ותחולת העוני המתמשך ירדה. ירידה זו משקפת ירידה חדה באוכלוסייה הערבית, שם ירד העוני המתמשך מ-66% ל-57% (לגבי נפשות) וירידה קלה אצל היהודים (מ-62% ב-2009 ל-61% ב-2010). עליות בעוני הפרמננטי הנאמד נמצאו אצל משפחות חד הוריות, אצל משפחות שראשיהן אינו עובד בגיל העבודה, עולים, אצל משפחות שראשיהן בן 30 ומטה או בן 46 עד גיל הפנסיה.

¹⁹ הניסיון המצטבר של חישוב זה מראה כי הנתונים המתקבלים תנודתיים למדי ולכן יש להתייחס בזהירות לשינויים משנה לשנה.

לוח 12: אומדן לעוני מתמשך – משקל המשפחות והנפשות בסך העניים שהוצאותיהן הכספיות לנפש תקנית מתחת לקו העוני (אחוזים) 2009 ו-2010

נפשות		משפחות		קבוצות אוכלוסייה
2010	2009	2010	2009	
59	64	57	59	סך כל האוכלוסייה
61	62	58	57	יהודים
57	66	56	62	ערבים
58	68	61	64	קשישים*
68	64	64	61	עולים
74	75	73	74	חרדים**
60	66	59	63	משפחות עם ילדים - סך הכול
54	58	54	56	1-3 ילדים
66	73	66	73	4 ילדים ויותר
65	73	65	72	5 ילדים ויותר
64	57	57	52	משפחות חד הוריות
				מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
54	62	51	56	עובד
55	64	53	58	שכיר
37	48	33	41	עצמאי
73	68	65	58	לא עובד בגיל עבודה
56	64	53	59	מפרנס אחד
44	52	41	47	שני מפרנסים ויותר
				קבוצות גיל של ראש משק הבית:
61	60	55	51	עד 30
61	68	58	63	בגיל 31 - 45
57	54	54	51	בגיל 46 עד גיל הפנסיה
56	70	61	66	בגיל פרישה לפי חוק***
				קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
65	70	63	68	עד 8 שנות לימוד
59	62	60	57	בין 9 ל-12 שנות לימוד
55	61	49	54	13 ומעלה שנות לימוד

המקור: עיבודי מנהל המחקר והתכנון לסקרי הוצאות משק הבית של הלמ"ס לשנים המצויינות בלוח.

* בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרת חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

7. ישראל בהשוואה בינלאומית

שיטת חישוב ממדי העוני של ה-OECD דומה לשיטה שפותחה בביטוח הלאומי והנהוגה בישראל – שתייהן מגדירות את ההכנסה הכספית הפנויה החציונית כאינדיקטור הרלוונטי לרמת החיים ומגדירים את קו העוני כמחצית מכך. עם זאת שיטת התרגום של מספר הנפשות במשפחה למספר נפשות תקניות ("סולם השקילות") שונה. הביטוח הלאומי משתמש זה שנים רבות בסולם שקילות המבוסס על שיטת אנגל הותיקה אשר לפיה משפחות שגודלן שונה אך שיעור הוצאת המזון בסך ההוצאה לתצרוכת זהה- הן שקולות מבחינת רווחת המשפחה, ואילו סולם השקילות של ה-OECD מבוסס על השורש של גודל המשפחה²⁰ כאומדן למספר הנפשות התקניות שלה. הבדל נוסף נעוץ בכך שה-OECD מחשב את ההכנסה החציונית לפי נפשות ולא לפי משפחות, דבר שמוריד את קו העוני במקצת בהשוואה לחישוב של הביטוח הלאומי. כל אלה גורמים לכך שקווי העוני של ה-OECD אמנם גבוהים יותר, אך תחולת העוני הנגזרת מהם נמוכה מזו שלפי ההגדרה הישראלית באוכלוסייה הכללית²¹.

מקור הנתונים לחישובי העוני בכל מדינה הוא סקרי הכנסות או הוצאות, הנערכים בידי הלשכות המרכזיות לסטטיסטיקה במדינות השונות. חישובי ה-OECD לגבי ישראל מבוססים אפוא על אותם נתונים כמו חישובי הביטוח הלאומי.

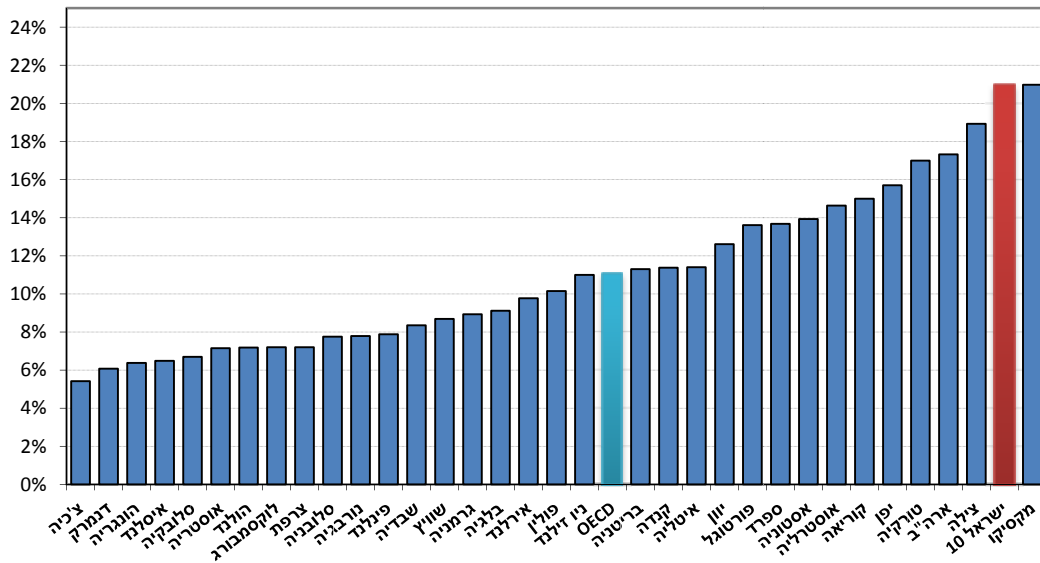
תרשים 7א מציג את תחולת העוני של נפשות לפי 50% מחציון ההכנסה הכספית הפנויה לנפש תקנית, בסוף שנות ה-2000, במדינות ה-OECD ותרשים 7ב' שאחריו מציג את מדד גייני לאי השוויון בהכנסה הפנויה בין אותן מדינות באותה תקופה. הנתונים המעודכנים יותר (עד לשנה שעברה הנתונים התייחסו לאמצע שנות האלפיים ולא לסופן) אינם מביאים איתם בשורה חדשה בנוגע למיקומה של ישראל בין המדינות המפותחות בתחום הכלכלי-חברתי: תרשים 6א מראה כי ישראל נותרה בין המדינות שבהן ממדי העוני הם הגבוהים ביותר ויחד עם מקסיקו ניצבת בראש הטבלה וגבוהה פי 2 מממוצע מדינות ה-OECD. גם בתחום האי-שוויון ישראל עומדת בראש הסולם, נמוכה רק מצ'ילה (שהצטרפה לאחרונה לארגון), מקסיקו וטורקיה וגבוהה מיתר המדינות בארגון.

לוח 13 מציג את תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים כאשר קו העוני מחושב לפי גישת ה-OECD, לקבוצות אוכלוסייה שונות, ב-2009 וב-2010. הנתונים לשנים מוקדמות יותר ולשיעורים של 40%-60% מהחציון מוצגים בנספחים 7 ו-8.

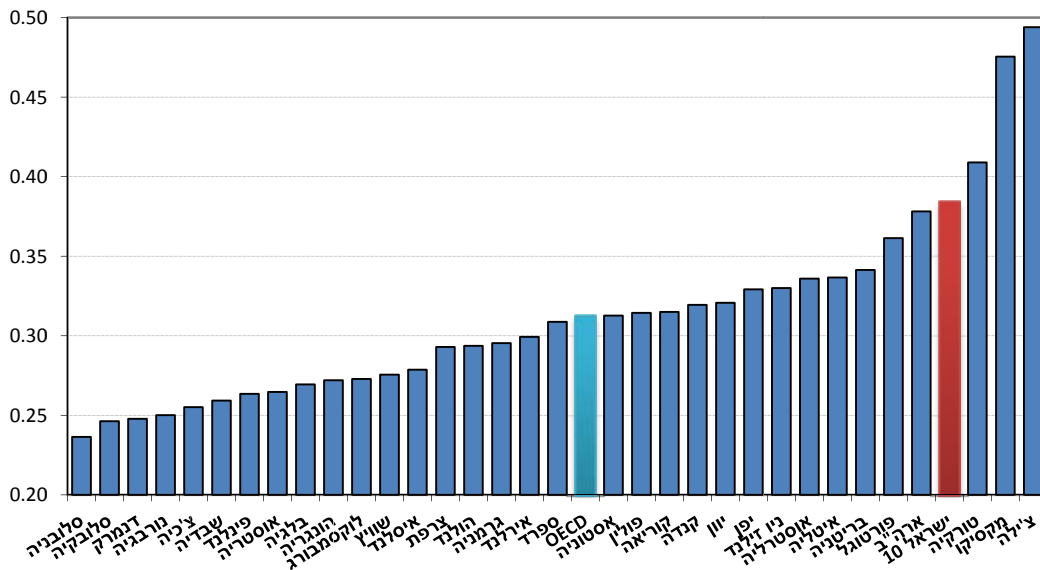
²⁰ כך למשל מספר הנפשות התקניות של משפחה בת 4 נפשות הוא 2, ושל משפחה בת 9 נפשות הוא 3 וכן הלאה. משמעות הדבר שהעוני בקרב משפחות גדולות, שכידוע נפוצות בישראל, נמוך יותר לפי שיטת חישוב ה-OECD ולהיפך לגבי משפחות קטנות, כגון קשישים ובודדים. תוצאות ראשוניות של מחקר בתהליך בנושא זה מצביע על כך שגישה שמניחה שוויון ברמת החיים של משפחות לפי סל צריכה שכולל מוצרים חיוניים נוספים למזון כגון דיור, ביגוד והנעלה מביא לסולם שקילות דומה מאוד לזה המתקבל לפי שיטת ה-OECD.

²¹ ה-OECD מחשב את ממדי העוני בנוסף גם עבור 60%-40% מההכנסה הכספית החציונית – ראו נספחים 7-9

תרשים 7א: שיעורי עוני לקווי עוני שונים (50,40 ו-60 מחציון ההכנסה), מדינות OECD וישראל, סוף שנות האלפיים (ישראל 2010)

תרשים 7ב: מדד ג'יני לאי השוויון בהכנסה הפנויה לנפש תקנית, מדינות OECD וישראל, סוף שנות האלפיים (ישראל 2010)

מקור: OECD, Society at a glance 2011, ועיבודי מנהל המחקר והתכנון

הממצאים לפי חישוב ה-OECD אינם דומים מבחינת הכיוון ועוצמתם מזו של גישת הביטוח הלאומי. תחולת העוני של משפחות נותרה יציבה ברמתה הגבוהה בין שתי תקופות הסקר והיא עומדת על 19.5%. באופן דומה נותרה תחולת העוני של נפשות אף היא ללא שינוי ברמה של 21.0% ותחולת העוני של ילדים ירדה קלות מ-28.7% ל-28.5%. ההבדלים גדולים יותר כשמשווים בין קבוצות אוכלוסייה ספציפיות.

כך למשל תחולת העוני בקרב ערבים נמוכה יותר בחישוב לפי הגדרת ה-OECD (וגם בקרב חרדים) וב-2010 היא הגיעה ל-47.8% מהמשפחות הערביות ול-47.9% מהנפשות הערביות, וכן לפי גישת ה-OECD היתה עליה בתחולת העוני בקרב ערבים בין 2009 ל-2010, בעוד לפי הגישה הישראלית היתה התייצבות ואף ירידה קלה.

לוח 13: תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים בקבוצות אוכלוסייה נבחרות לפי הגדרת ה-OECD, 2009 ו-2010

2010			2009			
ילדים	נפשות	משפחות	ילדים	נפשות	משפחות	
28.5	21.0	19.5	28.7	20.9	19.4	כלל האוכלוסייה
18.7	14.2	14.9	19.5	14.5	15.2	יהודים
55.1	47.9	47.8	54.2	46.8	45.7	ערבים
49.0	24.7	25.8	54.3	23.1	25.1	קשישים*
22.1	16.5	18.7	22.0	16.3	18.7	עולים
51.7	48.2	46.5	52.3	49.1	47.2	חרדים**
28.5	24.5	22.0	28.7	24.7	21.7	משפחות עם ילדים - סך הכול
18.5	17.1	17.2	18.1	16.8	16.7	1-3 ילדים
46.7	45.5	44.8	48.8	47.8	46.3	4 ילדים ויותר
53.5	52.7	52.8	55.5	54.8	53.9	5 ילדים ויותר
36.3	29.8	28.3	36.3	30.6	28.9	משפחות חד הוריות
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:						
20.9	14.1	11.1	19.9	13.4	10.5	עובד
21.5	14.4	11.1	20.5	13.7	10.7	שכיר
16.9	12.3	10.9	16.3	11.9	9.8	עצמאי
89.3	80.0	71.0	87.1	77.8	69.4	לא עובד בגיל עבודה
44.2	32.8	22.6	42.3	30.2	20.5	מפרנס אחד
3.5	2.6	2.1	2.9	2.5	2.2	שני מפרנסים ויותר
קבוצות גיל של ראש משק הבית:						
41.6	27.9	25.0	38.7	25.8	23.4	עד 30
27.4	22.2	18.0	28.3	23.4	19.0	בגילאי 31 - 45
22.7	14.3	14.2	21.9	13.8	13.6	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
48.0	25.9	26.6	60.1	24.6	26.1	בגיל הפנסיה לפי חוק***
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
69.4	50.3	46.3	63.6	47.5	43.5	עד 8 שנות לימוד
35.8	25.2	22.2	35.2	24.4	21.6	בין 9 ל-12 שנות לימוד
15.9	11.8	11.6	17.2	12.9	12.5	13 ומעלה שנות לימוד

* בהתאם להגדרה שהייתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 ** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרת חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).
 *** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

8. יעד העוני

כידוע, הממשלה הציבה לעצמה בזמנו יעד עוני מצטבר שלפיו הכנסות המשפחות בחמישון התחתון יגדלו בין 2008 ל-2010 בממוצע בקצב מהיר יותר ב-10% לפחות מקצב הגידול של התוצר לנפש, הכול במונחים ריאליים. אם התוצר לנפש יצמח בתקופה זו ב-10% (לצורך המחשה בלבד), היעד יושג אם ההכנסה המשפחתית ברוטו של המשפחות בחמישון התחתון תגדל ב-11% לפחות (דהיינו שיעור הצמיחה (10%) לנפש בתוספת (10%*10%), דהיינו בתוספת נקודת אחוז אחת). בינתיים, במסגרת התקציב ל-2009 – 2010, נדחתה השגת היעד ל-2013.

לוח 14 מציג סימולציה לאורך זמן של יעד העוני מול השינויים בהכנסה המשפחתית ברוטו של החמישון התחתון, כנדרש על פי היעד הרשמי. לצורך השוואה מוצגים גם השינויים בהכנסה נטו לנפש תקנית באותו חמישון.

לוח 14: השינויים הריאליים ביעד העוני ובהכנסות החמישון התחתון*, 2002 – 2010

השינוי הריאלי בהכנסות החמישון התחתון משנה			תמ"ג לנפש +10%	שנה
הכנסה נטו לנפש תקנית	הכנסה ברוטו לנפש תקנית	הכנסה ברוטו למשפחה**		
			-2.6	2002
-2.3	-2.8	-1.8	-0.3	2003
-1.6	-1.5	-1.8	3.3	2004
3.1	2.6	4.4	3.4	2005
4.8	4.1	5.4	4.1	2006
4.3	4.2	1.8	4.0	2007
-0.3	-0.6	-1.3	2.4	2008
-2.3	-2.1	1.2	-0.9	2009
3.5	3.5	3.9	3.2	2010

ב-2010 עלה התמ"ג הריאלי לנפש לאחר תוספת של 10% ב-3.2%. שיעור זה יש להשוות לעלייה הריאלית בהכנסה ברוטו למשפחה של החמישון התחתון. ההכנסות ברוטו (דהיינו כולל קצבאות אך לא כולל מיסוי) של החמישון התחתון עלו בשיעור ריאלי גבוה יותר, של 3.9% בין 2009 ל-2010.²² דהיינו הממשלה השיגה את היעד. למעשה היתה משיגה את היעד על פי כל אחת מהגדרות ההכנסה המופיעות בלוח: אילו היה היעד נקבע במונחים של הכנסה פנויה לנפש תקנית למשל, ובכך מאפשר להביא בחשבון גם את השינויים בתחום המיסוי הישיר וגם את השינויים בהרכב הגודל של המשפחות, היתה העלייה בהכנסות החמישון התחתון 3.5% - גבוהה מ-3.2%. מאחר שהיעד נקבע רק לשנים שבהן היתה צמיחה במשק, אזי מבחינה טכנית שנות הצמיחה בהן הושג היעד הן 2005, 2006 ו-2010 – לעומת השנים 2004 ו-2007 בהן היעד לא הושג על פי הגדרתו הנוכחית. עם זאת

²² תוצאה זו מתקבלת לאחר איפוס הכנסות שליליות בסקר (למשל של עצמאים). אילו ההכנסות השליליות לא היו מאופסות, התוצאה היתה נמוכה יותר.

מגבלות היעד שנקבע בולטות יותר ויותר עם חלוף הזמן : מאחר שהמשק מאופיין במחזורי גאות ושפל, ראוי שהיעד יתייחס גם לשנות מיתון. כמו כן רצוי היה שהיעד לא יהיה מושפע משינויים לא רלוונטיים כמו הרכב המשפחות (מאחר שמדובר בהכנסה המשפחתית, אין התייחסות להרכב המשתנה של המשפחות בחמישון התחתון) ויביא בחשבון את מדיניות הממשלה, במיוחד בנושא חשוב כמו מדיניות המיסוי הישיר (מאחר שמדובר בהכנסה ברוטו היעד אינו מתייחס כלל למיסוי הישיר).

II. ממדי האי-שוויון

1. האי-שוויון ב-2010 ובשנים האחרונות

לוח 15 מציג את מדדי גייני לאי-שוויון בהכנסה הכלכלית ובהכנסה הפנויה לאורך זמן. הממד לגבי ההכנסה הפנויה מראה על ירידה של כ-1.3 אחוז בין 2009 ל-2010²³ וחזרתו לרמה של שלפני המשבר, ועל ירידה מצטברת של כ-2.1% בארבע השנים שבין 2006 ל-2010. עם זאת העלייה המצטברת בממד גייני לאי-שוויון בהכנסה הפנויה בעשור החולף (בהשוואה ל-1999) מגיעה לכ-0.7%. עליה זו, שביטלה את השיפור שהתרחש במקביל בממד האי-שוויון שמקורו בשווקים (ר' לפי הכנסה כלכלית), מיוחסת בעיקר לירידה בתמיכות הכספיות שהתרחשה בתחילת העשור ולהרעה ברמת הפרוגרסיביות של מערכת מס ההכנסה לנוכח הרפורמות והפחתת שיעורי המיסוי של האוכלוסיות הבינוניות והגבוהות.

המדד לגבי ההכנסה הכלכלית (שמושפעת בעיקר מהתפתחויות בשוק העבודה ובשוק ההון) ירד השנה, בדומה לשנים האחרונות. בהשוואה לשנה הקודמת הוא ירד באחוז אחד, תוצאת הגידול בתעסוקה, ובמצטבר בעשור החולף הוא ירד בכ-2%. למרות הירידה באי-שוויון שנבעה מכוחות השוק והירידה באי-שוויון אחרי התערבות הממשלה (גביית מיסים ותשלומי העברה) בין שתי השנים, השפעת המדיניות על מדד האי-שוויון נותרה פחות או יותר ברמתה (23.7% ב-2009 לעומת 23.9% ב-2010).

לוח 15: מדד גייני לאי שוויון בהתחלקות ההכנסות באוכלוסייה, 2010-1999

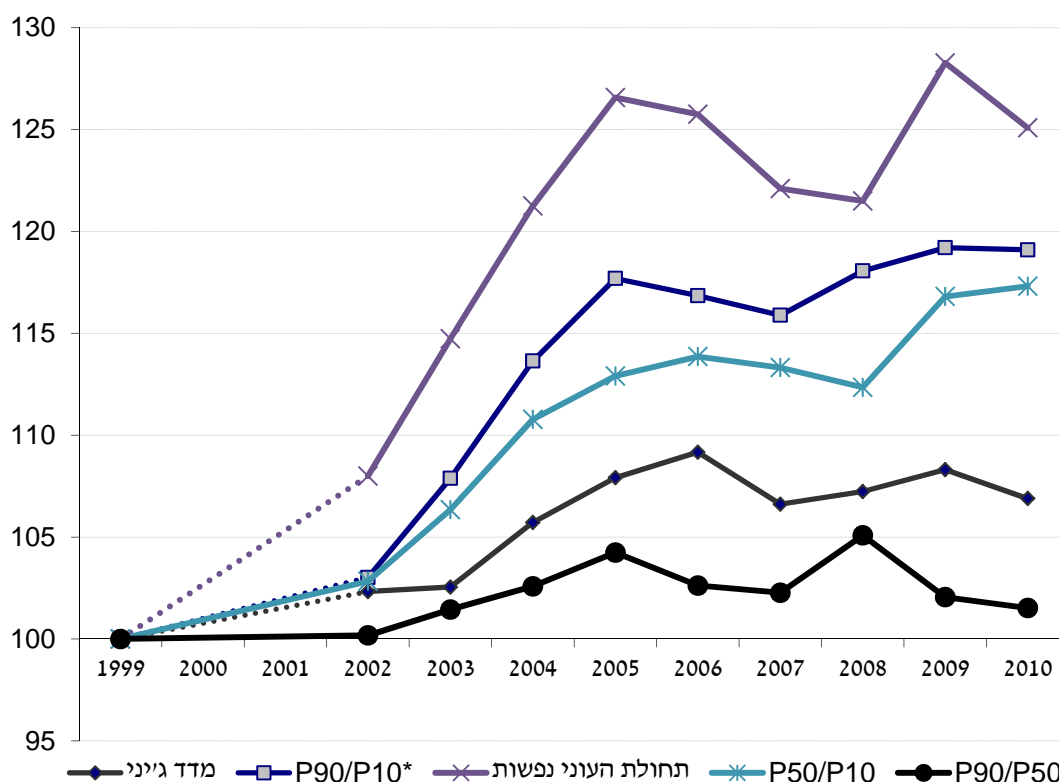
שנה	לפני תשלומי העברה ומיסים ישירים	לאחר תשלומי העברה ומיסים ישירים	אחוז הירידה הנובע מתשלומי העברה ומיסים
2010	0.5045	0.3841	23.9
2009	0.5099	0.3892	23.7
2008	0.5118	0.3853	24.7
2007	0.5134	0.3831	25.4
2006	0.5237	0.3923	25.1
2005	0.5225	0.3878	25.8
2004	0.5234	0.3799	27.4
2003	0.5265	0.3685	30.0
2002	0.5372	0.3679	31.5
1999	0.5167	0.3593	30.5
השינוי בממד (אחוזים)			
2010 לעומת 2009	-1.0	-1.3	
2010 לעומת 2006	-3.7	-2.1	
2010 לעומת 2002	-6.1	4.4	
2010 לעומת 1999	-2.4	6.9	

* חישוב מדד גייני מתבסס על התצפיות הפרטניות, במונחים של הכנסה לנפש תקינה, כאשר המשקל המיוחס לכל משפחה שווה למספר הנפשות הכלולות בה.

²³ מ-2006 יושמה בסקרי הכנסות שיטה חדשה שבמסגרתה נעשה מיצוע של הכנסות של מספר נתון של תצפיות בעלות הכנסות גבוהות במיוחד ("קטימה עליונה" "top coding"). שינוי זה עשוי להשפיע על מדדי האי-שוויון. עם זאת, מבדיקות שנעשו לגבי נתוני העבר נראה כי שינויים אלה אינם גדולים.

תרשים 8 מציג מספר מדדים של אי-שוויון - את מדד ג'יני ואת היחס בין עשירוני ההכנסה. באופן כללי ההתרשמות מכל המדדים היא של מגמת עליה לאורך העשור החולף, כאשר החלק התלול של העליה התרחש בדרך כלל בשנים 2002 עד 2005, לאחר הפעלת התוכנית הכלכלית של 2002-2003. מדד P90/P50 מייצג את התפתחות הפער בין ההכנסות של העשירון התשיעי ומעמד הביניים, כפי שהוא משתקף בעשירון המרכזי, ואילו מדד P90/P10 מייצג את הפער שבין ההכנסה הגבוהה ביותר מתחת לעשירון העליון לבין ההכנסה (הגבוהה ביותר)²⁴ של העשירון התחתון. בעוד שהמדד הראשון בין השניים עלה בכ-2% במהלך התקופה המוצגת בתרשים 6, המדד השני עלה בשיעור של כ-17% במצטבר. מכאן שבעשור החולף המעמד הגבוה התרחק מהתפלגות, אך האי-שוויון גבר בעיקר בין בעלי ההכנסות הגבוהות ביותר לנמוכות ביותר. עם זאת נדרשת הסתכלות ארוכה יותר ואף רחבה יותר מבחינת האינדיקטורים השונים במשק (יוקר המחיה, שירותים חברתיים, צורות העסקה וכד') כדי להסביר את המחאה שפרצה בקיץ האחרון ושהובלה בעיקר בידי מעמד הביניים²⁵.

תרשים 8: תחולת העוני נפשות ומדדי אי שוויון נבחרים, 1999-2010

לצורך החישובים מוינו העשירוניים לפי ההכנסה הפנויה לנפש תקנית; כל עשירון מונה 10% מהמשפחות.

²⁴ מקובל לבחור ביחס בין ההכנסות הגבוהות ביותר בין העשירוניים הנתונים לצורך ההשוואה.

²⁵ לניתוח מפורט והמלצות מדיניות מקיפות של מנהל המחקר והתכנון בנושא זה ראו "מתווה לחיזוק מעמד הביניים והפחתת העוני" באתר המוסד www.btl.gov.il/Publications/more_publications/Pages/hizuk.aspx

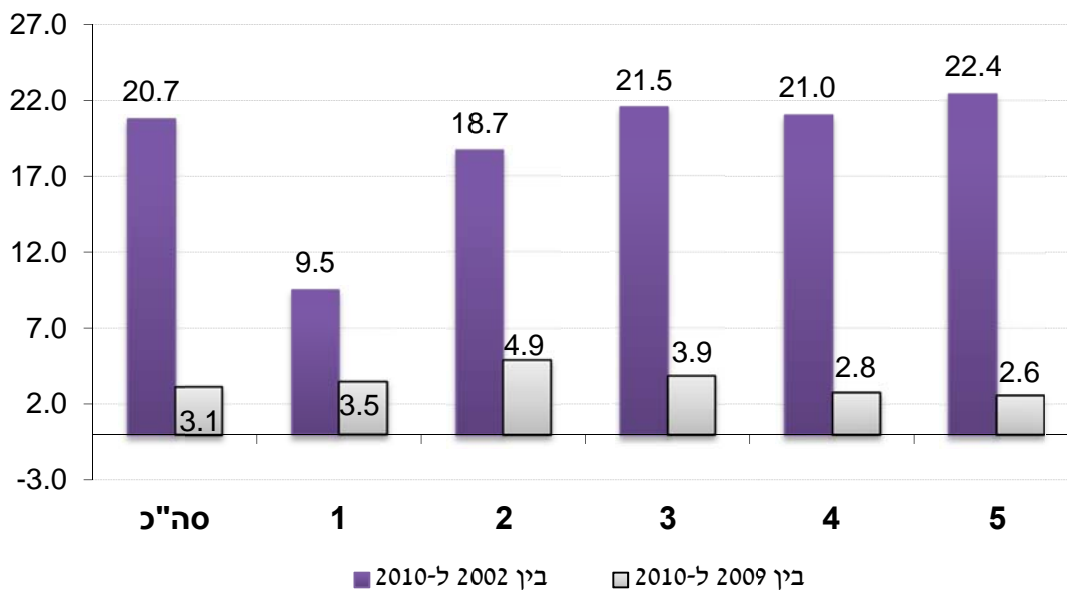
2. האי-שוויון לפי חמישונים

חלק זה מציג נתונים נבחרים בדבר רמת חייה של האוכלוסייה לפי חמישונים²⁶ ב-2009 ו-2010.

תרשים 9 מראה את הגידול הריאלי בהכנסה הפנויה לנפש תקנית לפי חמישונים בטווח הקצר (ב-2010 לעומת 2009) ובאופן מצטבר בטווח הבינוני (2002 עד 2010): בין 2009 ל-2010 עלתה ההכנסה ב-3.1% בכלל האוכלוסייה. בחמישון התחתון ההכנסה עלתה בשיעור גבוה יחסית (3.5%) אך מרבית העלייה מיוחסת לעליות בחמישון השני והשלישי (4.9% ו-3.9% בהתאמה). לעומת זאת בשני החמישונים העליונים נרשמה עלייה מתונה יותר מסך אוכלוסייה.

בהסתכלות ארוכת טווח יותר, מאז 2002, עלתה ההכנסה בשיעור ריאלי מצטבר של 20.7% בכלל האוכלוסייה. בעוד שבארבעת החמישונים העליונים היא עלתה בשיעורים דומים לממוצע, בין 19% ל-22%, בחמישון התחתון היא עלתה בשיעור הנמוך בכמחצית – 9.5%. ממצא זה מדגיש את ההחמצה של המדיניות החברתית, אשר תפקידה הוא לרתום את השכבות החלשות לתהליך הצמיחה כך שהפירות של תהליך הצמיחה יתחלקו בצורה שוויונית יותר.

תרשים 9: השינוי הריאלי בהכנסה הפנויה לנפש תקנית לפי חמישונים (אחוזים)

לוח 16 להלן מציג את ההכנסה ב-2010, לפי מקור וסוג הכנסה, וכן את השינוי הריאלי באחוזים לעומת 2009; לוח 17 מציג את חלוקת "עוגת" ההכנסות להגדרותיהן השונות בין החמישונים; ולוח 18 מציג את השינויים בהוצאות המשפחות ואת חלוקת "עוגת" ההוצאות בין החמישונים.

²⁶ החמישונים מוינו לפי ההכנסה הפנויה לנפש תקנית כאשר כל חמישון מונה 20% מהמשפחות. הגדרה זו תואמת גם את הגדרת החמישונים במסגרת יעד העוני הממשלתי (ראו סעיף 6 בפרק I).

ממצאי לוח 16 מורים כי ההכנסה מעבודה עלתה בממוצע בכ-4%, תוצאת ההתאוששות בשוק העבודה, וכי עליה זו היתה משותפת לכל החמישונים ואף כפולה בחמישון התחתון ובחמישון השלישי. הכנסתו של החמישון העליון מעבודה היתה גבוהה פי 12.5 מהכנסתו של החמישון התחתון ממקור זה. שלא כמו ב-2009, שבה נרשמו עליות בהכנסות מפנסיה ומתמיכות, ב-2010 נרשמה מגמה מעורבת בהכנסות ממקורות אלה: ההכנסה מפנסיה, מקופות גמל ומהון ירדה בשיעור של כ-1% בממוצע וההכנסה מקצבאות ותמיכות עלתה בשיעור של כ-1.5% בממוצע. העלייה בהכנסה מקצבאות ותמיכות נבעה מעלייה מתשלומי ביטוח לאומי (2.6%) ומעלייה גבוהה בתשלומים ממוסדות ממשלתיים אחרים (9.7%). בולטת ירידה חדה של תמיכה שמקורה במשקי בית אחרים בכ-15.2%. ממוצע תשלומי החובה המורכבים ממס הכנסה, ביטוח לאומי וביטוח בריאות, עלה בכ-4%, ומשקפת עליה בשלושת מרכיבי המיסוי: בגביית דמי ביטוח לאומי (כ-8%), דמי ביטוח בריאות (כ-4%) ומס הכנסה (2.4%).

העליות בהכנסה מעבודה, בקצבאות ובתמיכות ובתשלומי החובה שתוארו לעיל, הובילו לעליה של 3.1% בהכנסה ברוטו לנפש תקנית, ולעליות בשיעורים משתנים בכלל החמישונים: בחמישון התחתון והשלישי עלתה ההכנסה ברוטו ב-3.9% וב-4.6% בהתאמה וביתר החמישונים היא עלתה בשיעורים נמוכים יותר. ההכנסה הפנויה לנפש תקנית עלתה ריאלית ב-3.1%. היחס בין הכנסתו הפנויה המתוקנת של החמישון העליון להכנסת החמישון התחתון נשאר יציב והגיע ב-2010 ל-7.9.

לוח 17 מראה את חלקו של כל חמישון בסך ההכנסה להגדרותיה השונות. הנתונים מורים כי חלקו של החמישון העליון בהכנסה מעבודה ירד מ-46.5% ב-2009 ל-45.9% ב-2010. בדומה ל-2009, שני החמישונים העליונים מחזיקים יחד בכ-71% מההכנסה מעבודה אך רק בכשליש מסך ההכנסה מקצבאות ומתמיכות. לעומתם מחזיקים שני החמישונים הנמוכים בכ-13% מההכנסה מעבודה ובכ-45% מההכנסה מקצבאות ומתמיכות. עוד הלוח מלמד על מידת הפרוגרסיביות של המיסוי הישיר לסוגיו: ב-2010 שילם החמישון העליון כמעט 73% ממס ההכנסה, אך רק כ-56% מדמי ביטוח לאומי וכ-42% מדמי ביטוח בריאות.

כמעט מחצית מההכנסה הכלכלית (47.5%), שמקורה בשוק העבודה ובהון – מצויה בידי החמישון העליון, לעומת כ-3.5% שבידי החמישון התחתון. אמצעי ההתערבות הישירים של הממשלה – מיסים ישירים ותשלומי העברה – מפחיתים את חלקו של החמישון העליון לכ-40% מסך ההכנסה הפנויה, ומעלים את חלקו של החמישון התחתון ל-6.5% ממנה.

הממצאים המובאים בלוח 18 מראים כי ההוצאה הכספית לנפש תקנית עלתה בין שני השנים בכאחוז והסתכמה ברמה של כ-3,930 ש"ח. הירידה הריאלית בהוצאה הכספית היתה בעיקר בחמישונים שלישי ורביעי (2.5% ו-2.8% בהתאמה). לעומת זאת בשאר החמישונים ההוצאה נשארה ברמה של 2009. חלקה של ההוצאה בסך ההוצאה הכספית ירד בין 2009 ל-2010 בחמישון התחתון והרביעי, ועלה בחמישון השלישי מ-18.4% ל-18.9%. חלקיהם של היתר החמישונים נשארה כמעט ללא שינוי.

בחינת ההכנסה וההוצאה לפי חמישונים תוך שימוש בסולם השקילות הנהוג ב-OECD, דהיינו כאשר מספר הנפשות המתוקנות שווה לשורש מספר הנפשות במשק הבית²⁷, מעלה כצפוי ממצאים שונים במקצת, המוסברים במבנה סולם השקילות²⁸. לוחות מקבילים ללוחות 16 עד 18, העושים שימוש בסולם השקילות של ה-OECD במקום סולם השקילות הישראלי, מובאים בנספח הלוחות.

²⁷ הן לצורך מיון החמישונים והן לצורך חישוב ההכנסה לנפש תקנית. ראו פירוט נוסף בפרק על השוואות בינלאומיות להלן.

²⁸ אמנם שני סולמות השקילות מעניקים משקל שווה למבוגר ולילד, אך סולם השקילות של "שורש מספר הנפשות" שבשימוש ה-OECD, מעניק יתרונות גדולים יותר לגודל המשפחה, ולכן תוספת ההכנסה/הוצאה הנדרשת לנפש נוספת קטנה יחסית לזו הנדרשת לפי הסולם הישראלי. כתוצאה מכך גם הרכב החמישונים הממוינים לפי ההכנסה לנפש תקנית בכל אחד מהסולמות שונה: סולם השקילות הישראלי ייטה להכיל בחמישונים התחתונים פרופורציה גבוהה יותר של משפחות גדולות, היות שכאמור היתרון לגודל שלהן קטן יותר, ולפיכך התוספת הנדרשת בהכנסה/הוצאה גדולה יותר כדי להישאר ברמת חיים קבועה.

לוח 16: מקור וסוג הכנסה ותשלומי חובה לפי תמישונים*, 2010, והשינוי הריאלי לעומת 2009

השינוי הריאלי לעומת 2009, אחוזים						ההכנסה (לה לחודש)						מקור/סוג הכנסה ותשלומי חובה	
5	4	3	2	1	ממוצע	היחס בין הכנסת הממושון העליון לתחתון	5	4	3	2	1		ממוצע
2.7	3.7	7.5	4.0	9.1	4.0	12.5	25,430	13,890	9,190	4,920	2,040	11,090	הכנסה מעבודת
1.9	-6.7	-5.2	2.5	-12.0	-1.0	55.9	4,470	1,530	940	450	80	1,490	הכנסה מפנסיה, קופ"ג' והון
-0.1	7.0	-3.8	2.4	2.3	1.5	0.8	1,610	1,600	1,710	2,060	2,010	1,800	הכנסה מסד תמיכות וקצבאות
3.9	2.6	-1.5	3.7	4.3	2.6	0.7	1,120	1,190	1,390	1,720	1,650	1,420	קצבאות ביטוח לאומי בלבד
29.9	29.4	6.5	2.6	-13.6	9.7	1.4	300	210	160	200	210	220	תשלומים ממוסדות ממשלתיים בלבד
-37.2	16.3	-27.0	-11.4	7.2	-15.2	1.3	190	200	150	150	150	170	תשלומים ממשקי בית ופרטים בלבד
4.2	3.0	5.7	2.3	2.9	4.0	26.4	7,390	2,420	1,210	570	280	2,380	סד תשלומי חובה
3.0	0.9	2.4	-1.4	-11.8	2.4	243.5	4,870	1,210	470	140	20	1,340	מס הכנסה
8.3	7.7	10.6	3.6	6.2	8.1	19.9	1,390	580	300	140	70	500	ביטוח לאומי
4.3	3.3	6.1	3.6	3.7	4.1	5.7	1,130	630	440	290	200	540	ביטוח בריאות
1.9	3.0	4.5	3.5	4.0	2.9	6.2	24,110	14,600	10,630	6,860	3,920	12,020	הכנסה נטו למשפחה
2.4	3.0	4.6	3.4	3.9	3.1	7.5	31,500	17,010	11,840	7,430	4,200	14,400	הכנסה ברוטו למשפחה
2.9	2.7	6.4	3.9	5.7	3.6	13.6	29,720	15,330	10,060	5,330	2,190	12,530	הכנסה כלכלית למשפחה
2.6	2.8	3.9	4.9	3.5	3.1	7.9	10,140	5,490	3,880	2,540	1,280	4,670	הכנסה נטו לפני תקניית
3.1	2.6	3.9	4.8	3.5	3.3	9.6	13,100	6,320	4,280	2,730	1,370	5,560	הכנסה ברוטו לפני תקניית
3.6	2.4	5.6	4.7	4.4	3.7	20.4	12,220	5,560	3,480	1,730	600	4,720	הכנסה כלכלית לפני תקניית

* התמישונים מונוע לפי ההכנסה הפנויה לפני תקניית; כל תמישון מונה 20% מהמשפחת.

לוח 17: חלקי של כל חמישון בסך ההכנסות ותשלומי חובה, 2009-2010

מקור/סוג הכנסה	2010										2009				
	סך הכל					סך הכל					סך הכל				
	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1	5	4	3	2	1
הכנסה מעבודה	45.9	25.0	16.6	8.9	3.7	100.0	46.5	25.1	16.0	8.9	3.5	100.0			
הכנסה מפנסיה, קופו"ג והון	59.8	20.5	12.6	6.0	1.1	100.0	58.1	21.7	13.2	5.8	1.2	100.0			
הכנסה מסך תמיכות וקצבאות	17.9	17.8	19.0	22.9	22.4	100.0	18.2	16.9	20.0	22.7	22.2	100.0			
קצבאות ביטוח לאומי בלבד	15.9	16.8	19.7	24.3	23.3	100.0	15.7	16.9	20.5	24.0	23.0	100.0			
תשלומים ממוסדות ממשלתיים בלבד	27.8	19.3	15.2	18.3	19.5	100.0	23.6	16.3	15.7	19.6	24.8	100.0			
תשלומים ממשקי בית ופרטים בלבד	22.6	23.8	18.4	17.6	17.6	100.0	30.4	17.4	21.3	16.9	14.0	100.0			
תשלומי חובה	62.3	20.3	10.2	4.8	2.4	100.0	62.1	20.5	10.0	4.9	2.4	100.0			
מס הכנסה	72.6	18.1	7.0	2.1	0.2	100.0	72.2	18.4	7.0	2.1	0.3	100.0			
ביטוח לאומי	56.1	23.2	12.2	5.8	2.8	100.0	55.9	23.3	11.9	6.0	2.8	100.0			
ביטוח בריאות	42.1	23.3	16.3	10.9	7.4	100.0	42.1	23.6	16.0	10.9	7.4	100.0			
הכנסה נטו למשפחה	40.1	24.3	17.7	11.4	6.5	100.0	40.5	24.3	17.4	11.3	6.5	100.0			
הכנסה ברוטו למשפחה	43.8	23.6	16.4	10.3	5.8	100.0	44.1	23.7	16.2	10.3	5.8	100.0			
הכנסה כלכלית למשפחה	47.5	24.5	16.1	8.5	3.5	100.0	47.8	24.7	15.6	8.5	3.4	100.0			

* החמישונים מוינו לפי ההכנסה הפניה לנפש תקינית; כל חמישון מונה 20% מהמשפחות.

לוח 18: הוצאות לפי חמישונים, שיעורי שינוי ריאליים והתפלגות ההוצאות, 2010-2009

5	4	3	2	1	ממוצע	
ההוצאה בש"ח לחודש, 2010						
9,080	5,930	4,680	3,720	2,870	5,250	הוצאה לצריכה לנפש תקנית
6,820	4,480	3,510	2,770	2,090	3,930	הוצאה כספית לנפש תקנית
20,960	15,830	12,450	9,850	8,400	13,500	הוצאה לצריכה משפחתית
15,730	11,990	9,410	7,470	6,290	10,180	הוצאה כספית משפחתית
השינוי הריאלי לעומת 2009						
2.5	-2.0	-2.0	1.0	1.4	0.3	הוצאה לצריכה לנפש תקנית
0.5	-2.8	-2.5	0.1	-0.2	-1.0	הוצאה כספית לנפש תקנית
3.0	4.7	1.2	4.6	7.0	3.7	הוצאה לצריכה משפחתית
0.9	4.1	0.4	4.2	6.3	2.7	הוצאה כספית משפחתית
חלקה של ההוצאה בסך ההוצאה – 2010						
31.3	23.2	18.9	14.5	12.0	100.0	הוצאה לצריכה משפחתית
31.5	23.2	18.9	14.5	11.9	100.0	הוצאה כספית משפחתית
חלקה של ההוצאה בסך ההוצאה – 2009						
31.1	23.5	18.4	14.6	12.4	100.0	הוצאה לצריכה משפחתית
30.9	23.6	18.5	14.7	12.3	100.0	הוצאה כספית משפחתית

* המקור: עיבודי מנהל המחקר והתכנון לסקרי הוצאות משקי בית של הלמ"ס לשנים שבלוח.

** החמישונים מוינו לפי ההכנסה הפנויה לנפש תקנית; כל חמישון מונה 20% מהמשפחות.

III. גורמים לעוני ולאי-שוויון

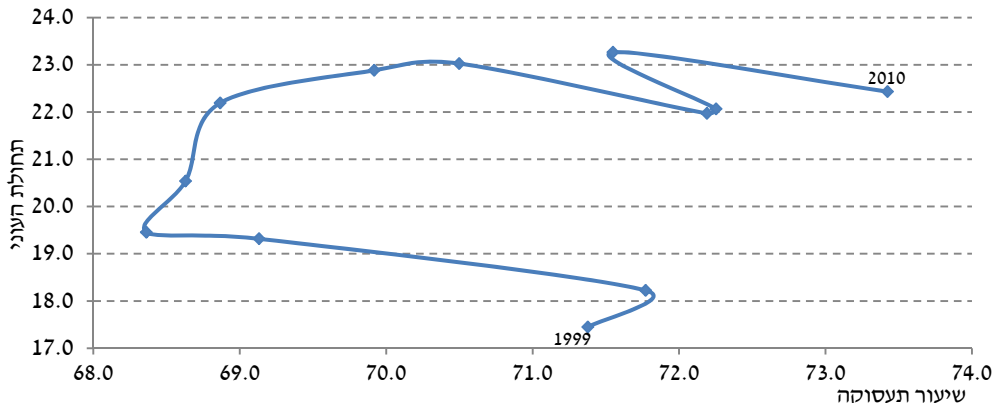
שנת 2010 מאופיינת ביציאה מהמשבר הכלכלי העולמי שנתן את אותותיו בכלכלה הישראלית בשלהי 2008 ובחלק משנת 2009. הנתונים הכלל משקיים מורים כי בין 2009 ל-2010 חל שיפור בתמורות בשוק העבודה: מספר המועסקים עלה בשיעור של 3.7% לאחר יציבות במספר המועסקים בין 2008 ל-2009 יחד עם עליה מתונה של כחצי אחוז בשכר הריאלי. שיעור האבטלה ירד מ-7.5% ל-6.7 לאחר ירידה עקבית מ-2006 להוציא את תקופת המשבר של סוף 2008 וחלק מ-2009. השכר הנומינלי התואם את תקופת הסקר עלה בשיעור נומינלי של 3.3% ואולם עליית המחירים בשיעור של 2.7% בין שתי שנות הסקר, 2009 ו-2010, הובילה לעליה מתונה של כמחצית האחוז בלבד בשכר הריאלי.

העליה במספר המועסקים ובשכר לא היו אחידות בענפים השונים: בענפי השירותים העיסוקיים, הבנקאות והביטוח ובענף החקלאות עלה מספר המועסקים בקרוב ל-5%, ואילו בענף המינהל הציבורי הוא עלה ב-1.5% בלבד. בענפים אחרים עלה מספר המועסקים בשיעורים שבין 2.5% לכ-4%. בענפים מסוימים, ובעיקר ענף הבנקאות, התעשייה והמינהל הציבורי, עלה השכר הריאלי בשיעור הגבוה מהממוצע (1%). בשירותי הבריאות, הרווחה והשירותים הקהילתיים השכר נותר ללא שינוי ובענף התחבורה, האחסנה והתקשורת הוא ירד בשיעור של יותר מ-3%. על פי הנתונים המינהליים, קצבאות הביטוח הלאומי עלו בין שתי השנים בכ-4% במונחים ריאליים. העלויות משקפות בעיקר את העלויות בקצבאות הזיקנה והשאירים בשיעור של כ-6% ובקצבאות הילדים של כ-8%.

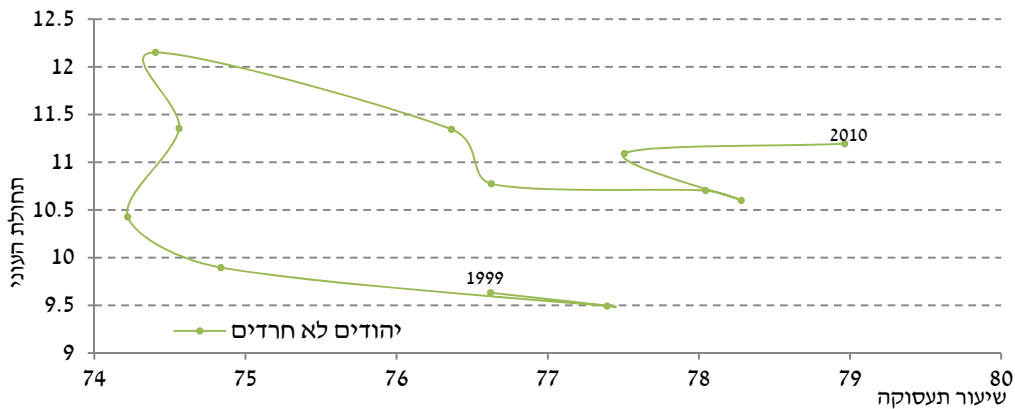
נתוני הסקר מורים על מגמות דומות לנתוני המקרו הללו: מספר השכירים עלה בין שתי שנות הסקר בכ-5%. ההכנסה מעבודה עלתה אמנם ריאלית בכ-4% אולם עיקר העלייה מקורו בהכנסה עצמאית, וההכנסה מעבודה שכירה עלתה בשיעור מתון יותר של 1.5%, כאשר העליה מיוחסת ברובה למפרנס השלישי ואילך במשפחה, דהיינו מרמזת על עליה כתוצאה מהצטרפות מועסקים לשוק העבודה. נתוני הסקר מורים גם הם על עליה ריאלית של 2.6% בקצבאות הביטוח הלאומי, כאשר קצבאות הילדים עלו בין שני הסקרים בשיעור ריאלי של 5% וקצבאות הזיקנה בכ-4%.

תרשים 10 משרטט את המתווה של שיעורי התעסוקה והעוני של כלל האוכלוסייה, ובשני החלקים הבאים שלו (10א ו-10ב) - של יהודים לא חרדים, ושל ערבים ויהודים-חרדים המאופיינים במשפחות גדולות והאחרונים בשיעורי תעסוקה נמוכים יותר. התרשים על שלושת חלקיו ממחיש את המתאם הקיים בין שיעורי תעסוקה גבוהים לשיעורי עוני נמוכים, בייחוד את אוכלוסיית היהודים לא חרדים (תרשים 10א). ואולם הסתכלות לאורך זמן מראה כי עלייה בשיעור התעסוקה בלבד, דהיינו עלייה שאינה מלווה בשיפור ההכנסה מעבודה אצל כל האוכלוסיות, אינה ערובה ליציאה מעוני. כך, העלייה של שיעורי התעסוקה הן אצל ערבים והן אצל חרדים, מכ-40% לכ-50% בשנים האחרונות, לא הצליחה לשנות את רמת העוני שלהם. ממצא זה משתקף היטב גם בחלקו הראשון של התרשים, המתייחס לכלל האוכלוסייה: העלייה בשיעורי התעסוקה מכ-69% לכ-73% בין 2004 ל-2010, (דהיינו לאחרי הפגיעה במערך הקצבאות) לא הצליחה לצמצם את שיעור העוני שלהם.

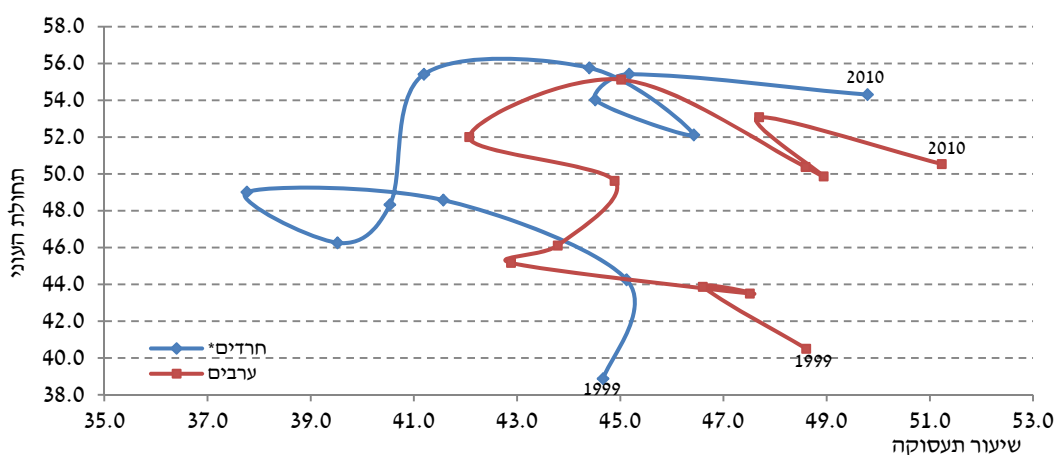
תרשים 10: שיעור המועסקים ושיעור העוני בקרב נפשות, כלל האוכלוסייה, 1999 - 2010

תרשים 10א: שיעור המועסקים ושיעור העוני בקרב נפשות, יהודים ללא חרדים, 1999 - 2010

תרשים 10ב: שיעור המועסקים ושיעור העוני בקרב נפשות, ערבים ויהודים-חרדים, 1999 - 2010

תרשימים 10-10א-ב: המקור: עיבודי מנהל המחקר לסקרי הכנסות שאינם כוללים את אוכלוסיית מזרח ירושלים לשנים שבתרשים; נלקחו פרטים בגילאי 25 עד גיל פנסיה לפי החוק. לגבי חרדים – הגדרה לפי עבודה של גוטליב-קושניר. עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים.

המסקנה המתבקשת מכך היא שהגברת התעסוקה כשלעצמה אינה ערובה לחילוץ מעוני ונדרשים כלים מסייעים נוספים הקשורים לאיכות התעסוקה, תנאי העבודה והשכר וההכשרה המקצועית של המועסקים - כדי שזו תהיה אפקטיבית לצורך מימוש המטרה של מיגור העוני או צמצומו.

הלוחות שלהלן מציגים ניתוח מפורט יותר של המגמות בשוק העבודה בחלוקה לעובדים עניים ושאינם עניים. לוח 19 מציג את התפלגות השכר של האוכלוסייה השכירה, בחלוקה לשכירים עניים ושאינם עניים ב-2010. הממצאים מלמדים על פערים ניכרים ברמת השכר של השכירים העניים בהשוואה לכלל השכירים: כ-76% מכלל השכירים במשק מועסקים במשרה מלאה, ולכ-11.6% מהם משולם שכר הנמוך משכר המינימום. כל יתר השכירים העניים המועסקים במשרה מלאה – כ-70% - משתכרים שכר הגבוה משכר המינימום אך נמוך מהשכר הממוצע במשק. שיעור השכירים העניים המשתכרים מעל שכר המינימום הוא זניח. יצוין שבהשוואה ל-2009 נרשמה ירידה בשיעור אי הציות לחוק שכר מינימום.

לוח 19: התפלגות השכר של השכירים והשכירים העניים לפי רמת השכר, 2010**

מפלגת שכר ממוצע	שכר מינימום עד לשכר ממוצע	מחצית עד שכר מינימום	עד מחצית שכר מינימום	באחוזים	סך הכול (אלפים)	
31.3	45.0	15.0	8.7	100.0	2,530	סה"כ שכירים
38.2	50.2	9.0	2.6	100.0	1,925	שכירים המועסקים במשרה מלאה*
						בקרב האוכלוסייה הענייה כלכלית
0.7	41.0	29.6	28.7	100.0	334	סה"כ שכירים
0.9	64.1	25.2	9.8	100.0	187	שכירים המועסקים במשרה מלאה
						בקרב האוכלוסייה הענייה נטו
1.1	48.4	25.3	25.3	100.0	221	סה"כ שכירים
1.5	69.6	19.8	9.1	100.0	138	שכירים המועסקים במשרה מלאה

* 35 שעות עבודה שבועיות ומעלה.

** שכר המינימום והשכר הממוצע במשק הותאמו לתקופת סקר הכנסות 2010.

נתוני לוח 20 המציג את אחוז המועסקים השכירים בשנים 2009 ו-2010 לפי ענפי תעסוקה מורים כי מספר המועסקים העניים בענף המסחר ירד (מ-15.0% ל-12.5%) למרות שלא חל שינוי משמעותי במספר המועסקים הכללי בענף זה. בענפי חקלאות, חינוך, שירותי בריאות, רווחה וסעד חלה ירידה בשיעור המועסקים העניים במקביל לעלייה אצל הלא-עניים. בענפי חשמל ומים, שירותי אירוח ואוכל, ומנהל ציבורי שירותים עסקיים, בנקאות וביטוח לא חלו שינויים משמעותיים בין שתי השנים בשיעור המועסקים העניים והלא עניים. בענפי בינוי ובנייה; תחבורה, אחסנה ותקשורת; שירותים קהילתיים חברתיים ואחרים נרשמה עליה בשיעור המועסקים העניים במקביל לעליה בשיעורם בכלל המועסקים.

לוח 21 מציג את שכר העובדים בענף לעומת השכר הממוצע לתקופת הסקר וכן את השינוי בשכר הריאלי בין 2009 ו-2010 לפי ענפי תעסוקה. על פי הממצאים, ב-2010 שכר העובדים השכירים לא השתנה ריאלי, כאשר בקרב העניים השכר עלה ריאלי בשיעור 5.6% ואילו בקרב העובדים הלא-עניים השכר לא השתנה. שכרם של העובדים העניים מגיע ל-44.6% מהשכר הממוצע והוא נע בטווח של כ-31% מהשכר הממוצע בענף שירותי בריאות ורווחה ועד לכ-56% מהשכר הממוצע בענפי תחבורה, אחסנה ותקשורת. שכרם הריאלי של העובדים העניים עלה בצורה חדה בענפי שירותי בריאות רווחה וסעד, ושירותים קהילתיים חברתיים ואחרים (10.9% ו-15.1% בהתאמה), וכן בשאר הענפים, שבהם נרשמה עליה בשיעורים של 2%-10%. ירידה ריאלי בשכר העובדים העניים היתה רק בענף המסחר. לעומת זאת, שכרם של העובדים הלא-עניים בענף שירותי אירוח ואוכל בין 2009 ל-2010 ירד בצורה חדה (12.8%) ומהווה רק כ-55% מהשכר הממוצע של כלל העובדים. גם בענפי חקלאות ושירותים קהילתיים חברתיים ואחרים שכר העובדים הלא-עניים נמוך ומגיע לכ 25% מהשכר הממוצע של העובדים.

לוח 20: התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך תעסוקה לפי ענפי תעסוקה, (אחוזים),

2009-2010

שיעורי הגידול המועסקים בענף בין 2009-2010	שיעור המועסקים בענף						ענף כלכלי		
	2010			2009					
	הלא-עניים	העניים	סה"כ	הלא-עניים	העניים	סה"כ			
5.6	1.1	5.2	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל
35.0	--	19.9	1.0	1.7	1.1	0.8	2.4	1.0	חקלאות
1.3	-6.4	0.7	15.2	12.0	14.9	15.8	13.0	15.5	תעשייה (כרייה וחרושת)
-7.3	--	-6.3	0.7	0.2	0.7	0.8	0.2	0.8	חשמל ומים
22.1	11.6	19.3	3.8	13.4	4.7	3.3	12.1	4.1	בינוי ובנייה
2.6	-15.8	0.6	11.9	12.5	12.0	12.3	15.0	12.5	מסחר סיטוני וקמעוני
8.2	3.5	7.6	4.6	5.9	4.7	4.5	5.7	4.6	שירותי אירוח ואוכל
4.1	114.7	10.4	6.4	8.4	6.6	6.5	3.9	6.3	תחבורה, אחסנה ותקשורת
6.3	2.1	6.1	18.4	9.0	17.6	18.3	8.9	17.4	שירותים עסקיים, בנקאות וביטוח
3.8	--	4.3	5.2	2.1	4.9	5.2	1.8	4.9	מינהל ציבורי
7.4	-5.8	5.6	12.9	18.1	13.4	12.7	19.4	13.3	חינוך
9.5	-10.8	7.9	10.8	8.0	10.6	10.5	9.1	10.3	שירותי בריאות רווחה וסעד
3.1	19.9	4.7	5.8	7.7	6.0	6.0	6.5	6.0	שירותים קהילתיים חברתיים ואחרים

* שכר ממוצע בחישוב לפי נתוני סקר הכנסות וכולל "ענף לא ידוע" שהושמט מהשימה; במקרה של מיעוט תצפיות מסומן --.

לוח 21: השכר כאחוז מהשכר הממוצע והשינויים בו לפי ענפי תעסוקה (אחוזים), 2009-2010

שיעור שינוי ריאלי בשכר העובדים בין 2009 ל-2010			שכר כאחוז מהשכר הממוצע של העובדים*:			ענף כלכלי
הלא-עניים	העניים	סה"כ	הלא-עניים	העניים	סה"כ	
-0.1	5.6	0.0	105.3	44.6	100.0	סך הכל
-1.4	--	3.8	77.8	--	74.3	חקלאות
-1.2	4.6	-0.7	121.1	55.2	116.4	תעשייה (כרייה וחרושת)
5.3	--	4.8	189.3	--	185.7	חשמל ומים
3.2	2.1	3.9	96.5	54.3	85.9	בינוי ובנייה
3.6	-3.9	4.2	89.8	44.1	85.6	מסחר סיטוני וקמעוני
-12.8	7.8	-11.2	54.1	42.1	52.8	שירותי אירוח ואוכל
-2.3	2.0	-4.7	104.2	56.0	98.9	תחבורה, אחסנה ותקשורת
-4.6	9.7	-4.3	133.6	38.5	129.3	שירותים עסקיים, בנקאות וביטוח
8.2	--	8.0	143.8	--	140.6	מינהל ציבורי
1.0	1.5	1.9	89.5	39.2	83.5	חינוך
-1.6	10.9	-0.3	92.4	31.3	88.3	שירותי בריאות רווחה וסעד
1.3	15.1	1.1	75.4	35.5	71.0	שירותים קהילתיים חברתיים ואחרים

* שכר ממוצע בחישוב לפי נתוני סקר הכנסות וכולל "ענף לא ידוע" שהושמט מהרשימה; במקרה של מיעוט תצפיות מסומן --.

בלוחות 22 ו-23 מוצגים נתוני התעסוקה והשכר שהובאו לגבי ענפי התעסוקה – לפי משלחי יד. אפשר לראות את העלייה בחלקם של השכירים העניים שמשלח ידם "עובדים מקצועיים" ושל הפקידים, מ-29.3% ל-31.9% ומ-10.1% ל-11.2% בהתאמה מ-2009 ל-2010 לעומת הירידה בחלקם של עובדי מכירות ועובדי שירותים ושל בעלי המקצועות החופשיים והטכניים מ-24.6% ל-22.0% ומ-14.3% ל-12.1% בהתאמה בין שתי השנים. הרעה נרשמה גם במצבם של העובדים הבלתי-מקצועיים שחלקם באוכלוסיית השכירים העניים עלה למרות שלא חל שינוי במספר המועסקים הלא עניים בענף זה (לוח 22).

עליות השכר הריאליות אפיינו את רוב משלחי היד בקרב העובדים העניים (לוח 23). העלייה החדה ביותר בשכר היתה אצל עובדי מכירות ושירותים המשתייכים לאוכלוסייה ענייה (8.2%). השכר של העובדים העניים נע מ-37% אצל עובדי מכירות ושירותים ועד 56% אצל עובדים מקצועיים ביחס לשכר הממוצע של כלל המועסקים. יצויין ששכרם של העובדים הלא-עניים שמשלח ידם "עובדים בלתי-מקצועיים" ו"עובדי מכירות ועובדי שירותים" נמוך ביותר משליש מהשכר הממוצע (53.8% ו-67.3% בהתאמה).

לוח 22: התפלגות העובדים ושיעורי גידול בסך תעסוקה לפי משלחי יד (אחוזים), 2010-2009

שיעור המועסקים במשלח היד						משלח יד
2010			2009			
הלא-עניים	העניים	סה"כ	הלא-עניים	העניים	סה"כ	
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	סך הכל
20.9	6.0	19.6	20.6	5.8	19.2	בעלי משלח יד אקדמי ומנהלים
15.2	12.1	14.9	15.6	14.3	15.4	בעלי מקצועות חופשיים וטכניים
19.4	11.2	18.7	19.1	10.1	18.2	עובדי פקידות
19.8	22.0	20.0	19.8	24.6	20.2	עובדי מכירות ועובדי שירותים
15.2	31.9	16.7	15.5	29.3	16.7	עובדים מקצועיים
6.6	15.7	7.4	6.6	14.8	7.3	עובדים בלתי-מקצועיים

* הסך-הכול כולל גם "לא ידוע"

לוח 23: שיעורי השכר והשינויים בו לפי משלחי יד (אחוזים), 2010-2009

שיעור השינוי הריאלי בשכר העובדים בין 2009 ל-2010			שכר כאחוז מהשכר הממוצע של העובדים*:			משלח יד
הלא-עניים	העניים	סה"כ	הלא-עניים	העניים	סה"כ	
-1.3	5.4	-0.8	105.3	44.6	100.0	סך הכל
-1.8	4.7	-1.7	177.5	46.2	174.0	בעלי משלח יד אקדמי ומנהלים
-3.2	1.9	-2.2	108.2	40.4	103.4	בעלי מקצועות חופשיים וטכניים
0.5	1.1	0.5	88.7	41.8	86.2	עובדי פקידות
-1.4	8.2	-0.1	67.3	36.5	64.4	עובדי מכירות ועובדי שירותים
-2.9	5.0	-2.4	89.8	56.1	84.2	עובדים מקצועיים
2.3	3.7	2.4	53.8	38.9	51.0	עובדים בלתי-מקצועיים

* הסך-הכול כולל גם "לא ידוע"

נספחים

נספח א1: תחולת העוני 1998-2010 כולל מזרח ירושלים

תחולת העוני (באחוזים)			שנה
ילדים	נפשות	משפחות	
21.8	17.5	17.4	1998
26.0	19.5	18.0	1999
29.6	21.0	18.1	2002
30.8	22.4	19.3	2003
33.2	23.6	20.3	2004
35.2	24.7	20.6	2005
35.8	24.5	20.0	2006
34.2	23.8	19.9	2007
34.0	23.7	19.9	2008
36.3	25.0	20.5	2009
35.3	24.4	19.8	2010

נספח ב1: תחולת העוני 1999-2010 לא כולל מזרח ירושלים

תחולת העוני (באחוזים)			שנה
ילדים	נפשות	משפחות	
24.9	18.8	17.8	1999
25.2	18.8	17.5	2000
26.9	19.6	17.7	2001
28.0	20.0	17.7	2002
29.4	21.5	19.2	2003
32.5	23.2	20.3	2004
33.8	23.7	20.3	2005
34.6	23.9	20.2	2006
33.2	22.8	19.5	2007
32.5	22.7	19.6	2008
34.4	23.8	20.0	2009
33.6	23.1	19.3	2010

נספח 2: מספר המשפחות ונפשות העניות לאחר תשלומי העברה ומיסים, 2009 – 2010

הערה מקדימה: המספרים ניתנים כדי לספק מושג על גודל האוכלוסייה והם אינם אינדיקטור לשינויים שחלו בממדי העוני, שכן הם משקפים שילוב של השינויים בעוני והשינויים בגודל היחסי המוחלט של האוכלוסייה. כך עשוי להיות מצב שבו תחולת העוני של קבוצה מסוימת יורדת ומספר המשפחות העניות גדל משנה לשנה (ערבים וקשישים, נכון לשנת הדוח) ולהיפך.

שינוי בין 2009 ו-2010		2010		2009		
נפשות	משפחות	נפשות	משפחות	נפשות	משפחות	
-1,400	-1,800	1,773,400	433,300	1,774,800	435,100	סך כל האוכלוסייה
-18,200	-9,200	943,100	269,600	961,300	278,800	יהודים
-16,100	-5,400	837,900	205,200	854,000	210,600	מזה: ראש משק בית בגיל העבודה
-2,100	-3,800	105,200	64,400	107,300	68,200	ראש משק בית קשיש
16,900	7,300	830,400	163,600	813,500	156,300	ערבים
-4,100	900	772,800	141,000	776,900	140,100	מזה: ראש משק בית בגיל העבודה
21,000	6,400	57,600	22,600	36,600	16,200	ראש משק בית קשיש
19,000	2,700	162,900	87,100	143,900	84,400	קשישים*
-3,800	-4,300	204,300	66,500	208,100	70,800	עולים
-16,400	-1,800	344,400	55,700	360,800	57,500	חרדים**
-13,700	800	1,456,800	262,600	1,470,500	261,800	משפחות עם ילדים-סה"כ
-4,500	-500	722,600	163,800	727,100	164,300	1-3 ילדים
-9,200	1,400	734,200	98,800	743,400	97,400	מספר הילדים 4 ויותר
-10,100	1,200	463,800	55,800	473,900	54,600	מספר הילדים 5 ויותר
-3,000	-700	149,900	38,200	152,900	38,900	משפחות חד הוריות
						מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
36,800	6,200	1,122,300	219,200	1,085,500	213,000	עובד
30,600	2,800	988,900	190,600	958,300	187,800	שכיר
6,300	3,400	133,500	28,600	127,200	25,200	עצמאי
-55,700	-10,100	495,200	130,100	550,900	140,200	לא עובד בגיל עבודה
30,600	6,600	931,600	187,100	901,000	180,500	מפרנס אחד
6,200	-400	190,700	32,100	184,500	32,500	שני מפרנסים ויותר
						קבוצות גיל של ראש משק הבית:
-6,500	-1,300	378,700	94,200	385,200	95,500	עד 30
-49,000	-9,300	855,300	160,400	904,300	169,700	בגילאי 31 - 45
38,600	6,700	396,300	99,800	357,700	93,100	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
15,500	2,100	143,200	78,800	127,700	76,700	בגיל הפנסיה לפי חוק***
						קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
12,700	5,100	365,100	104,000	352,400	98,900	עד 8 שנות לימוד
16,900	3,700	891,800	198,500	874,900	194,800	בין 9 ל-12 שנות לימוד
-30,900	-10,700	516,500	130,800	547,400	141,500	13 ומעלה שנות לימוד

* בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 3: תחולת העוני של נפשות לפי קבוצות אוכלוסייה, אחוזים, 2009 ו-2010

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים (אחוזים)	הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים				
	2010	2009	2010	2009			
	25.6	26.2	24.4	25.0	32.8	33.9	סך כל האוכלוסייה
	36.1	36.7	16.2	16.9	25.4	26.7	יהודים
	8.6	8.4	56.6	57.4	61.9	62.7	ערבים
	58.8	60.2	21.5	20.3	52.3	51.0	קשישים*
	46.8	48.7	18.2	18.0	34.1	35.2	עולים
	15.1	16.9	59.7	61.3	70.3	73.8	חרדים**
	14.3	15.2	30.5	31.2	35.5	36.8	משפחות עם ילדים-סה"כ
	19.5	21.0	20.5	20.6	25.4	26.1	ילדים 1-3
	8.5	8.7	58.6	62.1	64.1	68.1	מספר הילדים 4 ויותר
	8.8	8.7	69.6	70.9	76.3	77.7	מספר הילדים 5 ויותר
	31.2	30.8	33.2	34.8	48.3	50.3	משפחות חד הוריות
							מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
	23.0	24.2	18.3	18.4	23.8	24.2	עובד
	24.0	25.7	18.7	18.7	24.6	25.1	שכיר
	14.6	10.3	16.1	16.6	18.9	18.5	עצמאי
	13.2	14.5	82.1	80.2	94.5	93.8	לא עובד בגיל עבודה
	22.1	22.1	40.0	38.7	51.4	49.7	מפרנס אחד
	27.2	32.8	5.0	5.2	6.9	7.7	שני מפרנסים ויותר
							קבוצות גיל של ראש משק הבית:
	24.7	27.7	32.5	31.6	43.1	43.7	עד 30
	15.7	14.5	27.2	29.3	32.3	34.3	בגילאי 31 - 45
	21.1	26.1	17.1	16.2	21.7	22.0	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
	60.6	61.4	22.2	21.4	56.3	55.5	בגיל הפנסיה לפי חוק***
							קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
	23.4	23.3	52.7	51.9	68.8	67.7	עד 8 שנות לימוד
	21.7	23.1	29.9	30.0	38.1	39.0	בין 9 ל-12 שנות לימוד
	32.7	32.3	14.4	15.6	21.3	23.1	ומעלה שנות לימוד 13

* בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 4: יחס פער ההכנסות בקרב משפחות לפי סוגי משפחה, 2009 - 2010 (אחוזים)

השפעה כוללת על פער ההכנסות ⁺	הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים				
	2010	2009	2010	2009		2010	2009
	82.7	87.3	35.8	35.5	60.0	60.3	סך כל האוכלוסייה
	102.8	109.0	34.6	33.1	62.2	62.7	יהודים
	48.3	48.1	37.2	38.3	56.3	56.0	ערבים
	135.3	144.2	26.7	24.8	80.0	80.4	קשישים*
	111.8	123.5	29.0	26.4	67.1	65.1	עולים
	64.4	70.3	38.6	38.2	65.4	66.1	חרדים**
	62.2	65.9	36.7	36.5	55.6	56.4	משפחות עם ילדים-סה"כ
	74.0	74.0	35.5	34.7	53.3	53.3	ילדים 1-3
	48.6	57.4	37.9	38.1	58.3	59.8	מספר הילדים 4 ויותר
	50.2	53.9	38.9	39.0	60.4	62.8	מספר הילדים 5 ויותר
	99.9	92.6	37.1	35.3	65.9	63.5	משפחות חד הוריות
							מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
	79.1	89.1	29.5	28.4	40.2	39.4	עובד
	80.3	91.4	28.8	28.0	40.0	39.5	שכיר
	71.2	70.1	34.8	31.3	42.0	39.1	עצמאי
	61.4	63.7	53.1	52.3	95.5	94.6	לא עובד בגיל עבודה
	75.4	83.2	30.8	29.7	43.1	42.7	מפרנס אחד
	101.4	116.6	23.1	21.7	27.4	25.7	שני מפרנסים ויותר
							קבוצות גיל של ראש משק הבית:
	77.7	89.2	37.0	35.8	55.1	54.6	עד 30
	66.8	68.3	35.9	36.1	54.1	55.8	בגילאי 31 - 45
	77.8	87.0	38.5	38.3	61.8	62.4	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
	138.5	145.7	25.3	23.0	80.5	80.6	בגיל הפנסיה לפי חוק***
							קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
	78.3	79.0	40.1	38.4	71.0	68.9	עד 8 שנות לימוד
	76.1	83.4	35.1	35.2	55.2	55.4	בין 9 ל-12 שנות לימוד
	95.2	98.2	34.1	34.2	60.2	62.1	ומעלה שנות לימוד 13

* בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

+ השפעה זו מורכבת משתי קבוצות: (א) משפחות שנשארו עניות, (ב) משפחות שיצאו ממעגל העוני. לגבי הקבוצה השנייה השיפור בפער ההכנסות הוא לפחות שווה לפער לפני תשלומי העברה. לכן ההשפעה הכוללת יכולה להיות גבוהה מ-

נספח 5: השפעת תשלומי ההעברה²⁹ והמיסים הישירים על האי-שוויון בהתחלקות ההכנסות בכלל האוכלוסייה, 2009 – 2010

חלקו של כל עשירון בכלל ההכנסה (%)**						עשירון*
לאחר תשלומי העברה ומיסים		לאחר תשלומי העברה		לפני תשלומי העברה ומיסים		
2010	2009	2010	2009	2010	2009	
1.8	1.8	1.6	1.6	0.0	0.0	תחתון
3.4	3.4	3.0	3.0	1.4	1.3	2
4.6	4.5	4.1	4.1	3.1	3.0	3
6.0	5.9	5.4	5.3	4.7	4.5	4
7.6	7.4	6.9	6.8	6.4	6.3	5
9.2	9.1	8.5	8.4	8.4	8.3	6
11.0	11.0	10.3	10.4	10.6	10.7	7
13.1	13.2	12.7	12.8	13.4	13.6	8
16.3	16.4	16.5	16.8	17.8	18.2	9
27.1	27.4	30.8	30.8	34.1	34.1	עליון
						היחס בין הכנסת החמישון העליון לבין הכנסת החמישון התחתון
8.3	8.5	10.2	10.4	36.4	41.6	

* המשפחות בכל טור דורגו לפי רמת ההכנסה המתאימה לנפש תקינית. כל עשירון מונה 10% מן הנפשות באוכלוסייה.

** במונחים של הכנסה לנפש תקינית.

²⁹ ניתוח זה לוקה בחסר מאחר שחלק מתשלומי ההעברה לא מדווחים ולכן לא נכללו כאן. כך למשל אין דיווח על הטבות מס, בעיקר בתחום החיסכון. כמו כן חסר מידע לגבי מענקים לסקטור העסקי במסגרת חוק עידוד השקעות הון. המידע החסר אילו היה נגיש במסגרת סקר ההכנסות או הוצאות, היה כנראה משנה את חלקם של העשירונים העליונים בהכנסה הלאומית.

נספח 6: נתונים כספיים לפי חמישונים לפי סולם השקילות של ה-OECD

i. הכנסה לפי מקור וסוג, 2010 והשינוי הריאלי לעומת 2009

מקור/סוג הכנסה	ההכנסה (נ"מ לחודש)					ממוצע	השינוי לעומת 2009, אחוזים					ממוצע	
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5		
מעבודה	1370	4290	8250	13280	26660	4.0	4.5	7.7	3.6	3.6	12.8	4.0	11090
מפנסיה, קופו"ג והון	80	470	970	1530	4160	-1.0	4.9	-4.9	-3.3	0.7	0.0	-1.0	1490
מקצבאות ותמיכות	2020	2120	1670	1640	1580	1.5	4.6	-6.9	8.2	-0.1	1.8	1.5	1800
תשלומי חובה	240	490	1020	2150	7540	4.0	5.7	4.3	2.4	4.9	2.6	4.0	2380
נטו למשפחה	3310	6390	9860	14300	24870	2.9	4.5	4.0	3.5	2.2	4.1	2.9	12020
ברוטו למשפחה	3540	6880	10880	16450	32410	3.1	4.6	4.0	3.4	2.8	4.1	3.1	14400
כלכלית למשפחה	1520	4720	9130	14720	30690	3.6	4.8	6.3	3.0	3.4	7.4	3.6	12530
נטו לגנש תקנית	1880	3660	5680	8110	14660	3.1	5.0	4.4	3.3	2.5	3.9	3.1	6960
ברוטו לגנש תקנית	2010	3930	6240	9270	19020	3.2	5.0	4.3	3.1	3.1	3.8	3.2	8310
כלכלית לגנש תקנית	740	2510	5110	8190	17900	3.6	4.8	6.6	2.6	3.7	6.5	3.6	7110

* החמישונים מיוונו לפי ההכנסה הפנויה לגנש תקנית; כל חמישון מונה 20% מהמשפחות.

ii. הוצאות לפי חמישונים, התפלגות ההוצאות ושיעורי שינוי ריאליים, 2009-2010

5	4	3	2	1	ממוצע	
הוצאה בש"ח לחודש, 2010						
13,190	8,930	7,080	5,520	4,400	7,830	הוצאה לצריכה לנפש תקנית
9,920	6,770	5,340	4,160	3,160	5,870	הוצאה כספית לנפש תקנית
22,090	15,930	12,080	9,750	7,620	13,500	הוצאה לצריכה משפחתית
16,600	12,120	9,150	7,410	5,610	10,180	הוצאה כספית משפחתית
השינוי הריאלי לעומת 2009						
3.4	-2.9	-0.6	-0.2	1.9	0.5	הוצאה לצריכה לנפש תקנית
1.9	-4.2	-1.9	0.0	-0.3	-0.7	הוצאה כספית לנפש תקנית
4.9	2.3	2.0	4.5	5.6	3.7	הוצאה לצריכה משפחתית
3.3	1.3	0.8	4.7	4.1	2.7	הוצאה כספית משפחתית
חלקה של ההוצאה בסך ההוצאה – 2009						
32.4	24.0	18.2	14.3	11.1	100.0	הוצאה לצריכה משפחתית
32.4	24.2	18.3	14.3	10.9	100.0	הוצאה כספית משפחתית
חלקה של ההוצאה בסך ההוצאה – 2010						
32.7	23.6	17.9	14.4	11.3	100.0	הוצאה לצריכה משפחתית
32.6	23.8	18.0	14.5	11.0	100.0	הוצאה כספית משפחתית

* המקור: סקרי הוצאות משק הבית ו-2010, למ"ס.

** החמישונים מוינו לפי ההכנסה הפנויה לנפש תקנית; כל חמישון מונה 20% מהמשפחות.

נספח 7: תחולות עוני לפי קו עוני של 40% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2009 ו-2010

	2010			2009		
	ילדים	נפשות	משפחות	ילדים	נפשות	משפחות
סך כל האוכלוסייה	19.5	13.6	12.0	18.3	13.1	11.6
יהודים	12.7	8.9	8.8	11.9	8.5	8.5
ערבים	38.2	32.2	31.4	35.8	31.6	31.1
קשישים*	38.8	12.6	12.1	42.8	11.0	11.1
עולים	16.2	9.2	8.7	12.2	7.7	8.0
חרדים**	35.3	33.1	32.4	35.9	33.6	32.8
משפחות עם ילדים-סה"כ	19.5	16.5	14.5	18.3	15.7	13.7
1-3 ילדים	11.8	10.9	10.8	10.9	10.3	10.3
מספר הילדים 4 ויותר	33.6	32.6	31.9	32.2	31.5	30.8
מספר הילדים 5 ויותר	39.8	38.9	39.2	36.3	35.5	35.3
משפחות חד הוריות	26.5	21.2	20.0	23.3	19.1	18.7
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:						
עובד	12.1	7.9	6.1	10.1	7.1	5.7
שכיר	12.4	8.0	6.0	10.2	7.1	5.7
עצמאי	10.0	7.3	6.6	9.1	6.9	5.9
לא עובד בגיל עבודה	78.8	68.5	59.0	72.9	63.9	54.4
מפרנס אחד	26.3	19.0	12.6	21.7	16.1	11.2
שני מפרנסים ויותר	1.6	1.2	1.0	1.2	1.2	1.2
קבוצות גיל של ראש משק הבית:						
עד 30	27.0	17.9	16.5	23.2	16.6	16.0
בגילאי 31 - 45	18.8	15.0	11.9	18.0	14.8	11.9
בגילאי 46 עד גיל הפנסיה	16.2	9.9	9.6	14.9	9.5	9.2
בגיל הפנסיה לפי חוק***	42.3	12.9	12.1	48.2	11.1	10.9
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
עד 8 שנות לימוד	56.2	36.6	30.0	47.7	33.2	27.2
בין 9 ל-12 שנות לימוד	23.7	16.0	13.7	21.4	14.9	13.0
13 ומעלה שנות לימוד	10.2	7.2	6.7	10.7	7.8	7.2

* בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 8: תחולות עוני לפי קו עוני של 60% מחציון ההכנסה לפי הגדרת ה-OECD, 2009 ו-2010

	2010			2009		
	ילדים	נפשות	משפחות	ילדים	נפשות	משפחות
סך כל האוכלוסייה	36.5	27.5	26.0	36.5	27.4	25.7
יהודים	25.4	19.6	20.7	25.6	19.5	20.6
ערבים	66.6	58.9	58.5	66.5	58.8	58.0
קשישים*	76.5	34.4	35.7	60.5	31.3	34.3
עולים	31.5	24.8	28.4	30.2	23.7	27.6
חרדים**	63.9	59.5	56.9	64.9	60.9	58.4
משפחות עם ילדים-סה"כ	36.5	31.8	28.7	36.5	31.8	28.5
1-3 ילדים	24.2	22.7	22.8	24.4	22.8	22.9
מספר הילדים 4 ויותר	58.9	57.6	56.4	59.4	58.4	57.0
מספר הילדים 5 ויותר	68.1	67.3	67.3	66.2	65.4	64.6
משפחות חד הוריות	44.7	38.4	36.9	45.7	39.8	39.1
מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:						
עובד	29.2	20.2	16.4	28.1	19.5	15.8
שכיר	29.9	20.6	16.6	28.6	19.8	16.0
עצמאי	24.7	17.7	15.2	24.4	17.8	15.0
לא עובד בגיל עבודה	93.6	86.2	78.8	92.5	84.6	77.3
מפרנס אחד	58.2	44.2	31.9	56.5	41.7	29.9
שני מפרנסים ויותר	7.6	5.5	4.2	6.5	5.1	4.2
קבוצות גיל של ראש משק הבית:						
עד 30	51.3	35.8	32.5	49.8	33.6	30.2
בגילאי 31 - 45	34.8	28.6	23.4	36.0	30.2	25.0
בגילאי 46 עד גיל הפנסיה	30.8	19.5	19.0	27.6	18.3	18.4
בגיל הפנסיה לפי חוק***	79.8	36.3	37.2	68.6	33.3	35.7
קבוצות השכלה של ראש משק הבית:						
עד 8 שנות לימוד	78.8	60.1	56.5	73.6	57.2	53.4
בין 9 ל-12 שנות לימוד	45.2	32.6	29.4	44.7	32.0	28.9
13 ומעלה שנות לימוד	22.5	17.1	16.8	23.2	17.7	17.4

* בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 9: תחולות העוני נפשות לפי הכנסה כלכלית והכנסה נטו והשפעת תשלומי העברה ומיסים ישירים, לפי גישת ה-OECD (חצי חציון)

שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים (אחוזים)	הכנסה לאחר תשלומי העברה ומיסים		הכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים				
	2010	2009	2010	2009		2010	2009
	30.4	31.4	21.0	20.9	30.1	30.5	סך כל האוכלוסייה
	40.2	41.5	14.2	14.5	23.7	24.7	יהודים
	13.8	12.7	47.9	46.8	55.5	53.6	ערבים
	53.9	55.4	24.7	23.1	53.5	51.9	קשישים*
	48.0	50.3	16.5	16.3	31.7	32.7	עולים
	25.9	27.5	48.2	49.1	65.0	67.6	חרדים**
	21.9	22.4	24.5	24.7	31.4	31.8	משפחות עם ילדים-סה"כ
	24.5	26.5	17.1	16.8	22.6	22.8	ילדים 1-3
	19.0	17.7	45.5	47.8	56.2	58.2	מספר הילדים 4 ויותר
	21.1	19.5	52.7	54.8	66.8	68.1	מספר הילדים 5 ויותר
	33.6	36.4	29.8	30.6	44.9	48.0	משפחות חד הוריות
							מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
	31.4	33.2	14.1	13.4	20.5	20.1	עובד
	32.7	34.6	14.4	13.7	21.3	20.9	שכיר
	20.1	19.3	12.3	11.9	15.4	14.7	עצמאי
	15.1	16.9	80.0	77.8	94.3	93.6	לא עובד בגיל עבודה
	30.1	32.3	32.8	30.2	46.9	44.6	מפרנס אחד
	40.0	39.1	2.6	2.5	4.4	4.2	שני מפרנסים ויותר
							קבוצות גיל של ראש משק הבית:
	29.6	32.7	27.9	25.8	39.7	38.4	עד 30
	22.4	22.2	22.2	23.4	28.7	30.0	בגילאי 31 - 45
	26.5	30.2	14.3	13.8	19.5	19.7	בגילאי 46 עד גיל הפנסיה
	55.3	56.4	25.9	24.6	57.9	56.4	בגיל הפנסיה לפי חוק***
							קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
	24.0	25.7	50.3	47.5	66.3	64.0	עד 8 שנות לימוד
	27.0	28.5	25.2	24.4	34.5	34.1	בין 9 ל-12 שנות לימוד
	39.5	38.6	11.8	12.9	19.5	21.0	ומעלה שנות לימוד 13

* בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.

** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).

*** ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

נספח 10: מובהקות סטטיסטית של שינויים במדדי עוני נבחרים בקבוצות אוכלוסייה

FGT	יחס פער ההכנסות	תחולת העוני ילדים	תחולת העוני נפשות	תחולת העוני משפחות	קבוצות אוכלוסייה
	לא	*לא	לא	לא	סך כל האוכלוסייה
	לא	*לא	לא	*לא	יהודים
	*לא	לא	לא	לא	ערבים
	לא	-	לא	לא	קשישים**
	*לא	לא	לא	לא	עולים
	לא	לא	לא	לא	חרדים***
	לא	לא	לא	לא	משפחות עם ילדים - סך הכול
	לא	לא	לא	לא	1-3 ילדים
	לא	לא	*לא	לא	4 ילדים ויותר
	לא	לא	לא	לא	5 ילדים ויותר
	לא	לא	לא	לא	משפחות חד הוריות
					מצב תעסוקתי של ראש משק הבית:
	לא	לא	לא	לא	עובד
	לא	לא	לא	לא	שכיר
	לא	לא	לא	לא	עצמאי
	לא	*לא	לא	לא	לא עובד בגיל עבודה
	כן	לא	לא	לא	מפרנס אחד
	לא	לא	לא	לא	שני מפרנסים ויותר
					קבוצות גיל של ראש משק הבית:
	לא	לא	לא	לא	עד 30
	כן	כן	כן	כן	בגיל 31 - 45
	לא	כן	לא	לא	בגיל 46 עד גיל הפנסיה
	לא	*לא	כן	לא	בגיל פרישה לפי חוק***
					קבוצות השכלה של ראש משק הבית:
	לא	*לא	לא	לא	עד 8 שנות לימוד
	לא	לא	לא	לא	בין 9 ל-12 שנות לימוד
	לא	כן	כן	כן	13 ומעלה שנות לימוד

* הנתונים נבדקו ברמת מובהקות של 5%. הסימון "לא" משמעו שהנתון אינו מובהק ברמה של 5% אך מובהק ברמת מובהקות של 10%
 ** בהתאם להגדרה שהיתה נהוגה עד כה: מגיל 60 לאשה ו-65 לגבר.
 *** עקב תנודתיות מוצג ממוצע נע של שנתיים. הגדרה חרדים לפי עבודה גוטליב-קושניר (2009).
 ****ההגדרה הותאמה לגיל הפרישה מעבודה על פי חוק גיל הפרישה. לפיכך אוכלוסייה זו אינה קבועה, עד להשלמת תהליך העלאת גיל הפרישה.

